

Διεύθυνση
Οικονομικών Μελετών &
Προβλέψεων

Τάσος Αναστασάτος
Senior Economist
tanastasatos@eurobank.gr

Προς Ένα Νέο Ελληνικό Αναπτυξιακό Πρότυπο: Επενδύσεις και Εξωστρέφεια

- Το ελληνικό υπόδειγμα ανάπτυξης το οποίο βασίστηκε στην εσωτερική ζήτηση προκάλεσε μακροοικονομικές ανισσοροπίες και στρεβλώσεις που το καθιστούν μη διατηρήσιμο
- Τα δίδυμα ελλείμματα είναι η κορυφαία εκδήλωση της αλυσιτέλειας του συνδυασμού χαμηλή ανταγωνιστικότητα - υψηλή κατανάλωση
- Η επίτευξη σταθεροποίησης και ανάπτυξης επιβάλλει την ταυτόχρονη επιδίωξή τους με μία στρατηγική διαρθρωτικών αλλαγών για την αύξηση της παραγωγικότητας
- Θα χρειαστεί μία εργώδης και μακροχρόνια προσπάθεια μετασχηματισμού για τη μετάβαση σε ένα μεταβιομηχανικό πρότυπο οικονομίας της γνώσης και της υψηλής προστιθέμενης αξίας
- Νέο μοντέλο οικονομικής εξωστρέφειας: κεντρικοί πυλώνες της προσπάθειας, οι παραγωγικές επενδύσεις και οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής ποιότητας

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΤΕΥΧΗ του ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & ΑΓΟΡΕΣ

Τόμος(Τεύχος)	Ημερομηνία	Συγγραφείς-Τίτλοι Άρθρων
IV(6)	Σεπτέμβριος 2009	Κ. Βορλόου: Η Απαισιόδοξη των Ελληνικών Νοικοκυριών
IV(5)	Ιούλιος 2009	Γ. Χαρδούβελης, Π. Μονοκρούσος: <i>Είναι Διατηρήσιμο το Συναλλαγματικό Καθεστώς στη Βουλγαρία;</i> (αγγλική έκδοση)
IV(4)	Μάιος 2009	Γ. Γκιώνης: <i>Η Χρηματοοικονομική Κρίση και η Νέα Ευρώπη</i>
IV(3)	Απρίλιος 2009	Β. Αρακελιάν: <i>Η Διεύρυνση του Περιθωρίου Απόδοσης του 10ετούς Ελληνικού Κυβερνητικού Ομολόγου εν μέσω της Διεθνούς Χρηματοπιστωτικής Κρίσης</i>
IV(2)	Μάρτιος 2009	Π. Μονοκρούσος: <i>Πρόσφατες Εξελίξεις και Προοπτικές στις Αγορές Κυβερνητικών Ομολόγων</i>
IV(1)	Ιανουάριος 2009	Κ.Ε. Βορλόου & Σ. Κανελλοπούλου: <i>Οικονομικές Κρίσεις και Τουριστική Κίνηση στην Ελλάδα</i>
III(10)	Νοέμβριος 2008	Τ. Αναστασάτος: <i>Η Ελληνική Νομισματική Πολιτική και τα Διδάγματα για τις Χώρες της Νέας Ευρώπης</i>
III(9)	Οκτώβριος 2008	Κ.Ε. Βορλόου: <i>Η τιμή του πετρελαίου και η σχέση με το ευρώ.</i>
III(8)	Σεπτέμβριος 2008	Δ. Μαλλιαρόπουλος, Κ. Λαμπρινουδάκης, Ο. Κοσμά: <i>Βρίσκεται η Ευρώπη στα πρόθυρα μιας ύφεσης;</i>
III(7)	7 Ιουλίου 2008	Eurobank EFG Economic Research Forum: <i>Η Νέα Παγκόσμια Οικονομία: Προοπτικές & Προκλήσεις</i>
III(6)	22 Ιουνίου 2008	Τ. Αναστασάτος: <i>Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής</i>
III(5)	5 Μαΐου 2008	Δ. Μαλλιαρόπουλος, Κ. Λαμπρινουδάκης: <i>Πληθωρισμός: Η Νέα Απειλή για τους Επενδυτές</i>
III(4)	4 Απριλίου 2008	Eurobank EFG Economic Research Forum: <i>Μελλοντικές Τάσεις στο Διεθνές Εμπόριο και τις Μεταφορές</i>

Τα παραπάνω άρθρα και περισσότερες εκδόσεις είναι διαθέσιμες ηλεκτρονικά δωρεάν, από την ιστοσελίδα της Eurobank EFG:

<http://www.eurobank.gr/research>

Κυκλοφορούν επίσης:

1. **Γκίκας Χαρδούβελης**, «*Πηγές Ανάπτυξης: Μπορεί η Ελλάδα να Ακολουθήσει το Παράδειγμα της Ιρλανδίας;*» (ISBN: 9608386381, Ιανουάριος 2006, Εκδόσεις Κέρκυρα), με τα πρακτικά και τις μελέτες του ομώνυμου συνεδρίου της Eurobank EFG (4/10/2005).
2. **Νικόλαος Καραμούζης & Γκίκας Χαρδούβελης**, «*Αγορά κατοικίας: τάσεις και επενδυτικές ευκαιρίες*» (ISBN: 9789604451661, 2007, Εκδόσεις Σάκκουλα).

Eurobank Research: Οικονομία και Αγορές

ISSN: 1790-6881

Eurobank EFG, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών & Προβλέψεων
Ερευνητική Ομάδα:Συντάκτης: Γκίκας Χαρδούβελης,
Chief Economist & Director of ResearchΔημήτρης Μαλλιαρόπουλος: Research Advisor
Τάσος Αναστασάτος: Senior Economist
Ιωάννης Γκιώνης: Research Economist
Στέλλα Κανελλοπούλου: Research Economist
Θεόδωρος Σταματίου : Research EconomistΘεοδόςης Σαμπανιώτης: Senior Economic Analyst
Όλγα Κοσμά: Economic Analyst
Μαρία Πρανδέκα: Economic Analyst
Σπυριδούλα Δρακοπούλου: Junior Economic Analyst
Βασίλης Ζάρκος: Junior Economic Analyst
Θεόδωρος Ράπανος: Junior Economic AnalystEurobank EFG, Σουρή 5 & Αμαλίας 20, Μποδοσάκειο, 10557 Αθήνα, τηλ. (210) 333.7365, Φαξ: (210) 333.7687,
web: <http://www.eurobank.gr/research>, Email επικοινωνίας: Research@eurobank.gr

Ρήτρα μη ευθύνης (disclaimer):

Άρθρα, μελέτες, σχόλια κ.λπ. εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις του συντάκτη τους. Ανυπόγραφα σημειώματα θεωρούνται της συντάξεως. Άρθρα, μελέτες, σχόλια κ.λπ., που υπογράφονται από μέλη της συντακτικής επιτροπής, εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις του γράφοντα. Απαγορεύεται χωρίς προηγούμενη άδεια η ολική ή μερική αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή ή αναμετάδοση αυτής της έκδοσης σε οποιαδήποτε μορφή και με οποιοδήποτε μέσο, ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοαντιγραφικό, ηχογραφικό ή άλλο.

Προς Ένα Νέο Ελληνικό Αναπτυξιακό Πρότυπο: Επενδύσεις και Εξωστρέφεια

Τάσος Αναστασάτος

1. Εισαγωγή¹

Μία ενδιαφέρουσα συζήτηση εξελίσσεται τον τελευταίο καιρό μεταξύ αναλυτών και συμμετεχόντων στις αγορές γύρω από το ερώτημα της διατηρησιμότητας ή της ανάγκης μεταρρυθμίσεως του προτύπου αναπτύξεως της ελληνικής οικονομίας. Την συζήτηση πυροδοτεί η εκρηκτική τροπή την οποίαν έχουν προσλάβει τα -αενάως επαναλαμβανόμενα- δίδυμα ελλείμματα, του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) και το δημοσιονομικό, και τα συνακολούθως συσσωρευόμενα δίδυμα χρέη, το δημόσιο και το εξωτερικό. Κάποιοι αναγιγνώσκουν αυτά τα φαινόμενα ως απόδειξη ότι το αναπτυξιακό υπόδειγμα με το οποίο πορεύτηκε η Ελλάδα τα τελευταία έτη και με το οποίο οδηγήθηκε στη σύγκλιση με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των υπόλοιπων κρατών-μελών της Ευρωζώνης, έχει φθάσει στα απώτατα όριά του.² Κατ' αυτούς, τα ελλείμματα είναι η κορυφαία εκδήλωση της αλυσιτέλειας του συνδυασμού χαμηλή ανταγωνιστικότητα - υψηλή κατανάλωση και της αναποτελεσματικότητας του δημόσιου τομέα. Επομένως, συμπεραίνεται, η ευαισθησία της Ελλάδας έναντι της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσεως συνδέεται με αυτά τα προβλήματα. Κάποιοι άλλοι, αναγνωρίζουν μεν τις δομικές εσωτερικές και εξωτερικές ανισοροπίες, τείνουν όμως να τονίζουν την σημαντική συμβολή της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης στην επιδείνωσή των.³ Όλοι συμφωνούν όμως ότι η κρίση επισπεύδει τις εξελίξεις κατά το ότι ωθεί τις

αγορές να ελέγχουν πλέον ενδελεχώς τις αδυναμίες εκάστης χώρας ξεχωριστά. Η αύξηση των περιθωρίων δανεισμού (spreads) και η υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης πιστοποιούν ότι η συμμετοχή στο κοινό νόμισμα δεν αποτελεί πλέον ικανή συνθήκη για την εξασφάλιση χαμηλού κόστους χρηματοδότησης των χρεών. Αυτό μειώνει τα χρονικά περιθώρια επίλυσης των προβλημάτων. Ωστόσο, αντιστοίχως με την ανάγνωση των συμπτωμάτων, διαφοροποιούνται και οι προτεινόμενες θεραπείες. Κάποιοι ερευνητές τονίζουν τους προβληματισμούς για τις συνολικές αναπτυξιακές προοπτικές οι οποίες εγείρονται από την προοπτική επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης (Athanassiou, 2007). Οι διεθνείς οργανισμοί (IMF, OECD, Ευρωπαϊκή Επιτροπή) και η πλειονότητα των αναλυτών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα ελληνικά προβλήματα είναι δομικά, μια κορυφούμενη διαχρονική παθογένεια, προτείνουν για την αντιμετώπισή των ένα συνολικό αναπροσανατολισμό της οικονομικής πολιτικής, με τη λήψη διαρθρωτικών μέτρων, και τον εξορθολογισμό των ιδιωτικών συμπεριφορών. Ωστόσο, και μεταξύ αυτών, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το ακριβές στίγμα του νέου αναπτυξιακού προτύπου το οποίο πρέπει να επιδιωχθεί και του μείγματος πολιτικής το οποίο θα το υπηρετήσει αποτελεσματικότερα.

Το παρόν άρθρο συνεισφέρει στο διάλογο σκιαγραφώντας τις πτυχές και το μέγεθος του προβλήματος και των αναγκαίων προσαρμογών με ποσοτικές εκτιμήσεις. Περαιτέρω, προτείνονται συγκεκριμένες μακροοικονομικές και κλαδικές στρατηγικές για την επίτευξη εξωτερικής ισορροπίας και -άρα- διατηρήσιμης ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται μαθηματικές προβολές των αναγκαίων μεταβολών στις εξαγωγές και των συνεπαγόμενων

¹ Ο συγγραφέας ευχαριστεί τους Γ. Χαρδούβελη, Δ. Μαλλιάρη και Ν. Καραμούζη για τα ουσιαστικά τους σχόλια και την ομάδα της Διεύθυνσης Μελετών για την εξαιρετική ερευνητική υποστήριξη. Οποιοδήποτε λάθος παραμένει βαρύνει αποκλειστικά τον υπογράφο. Οι απόψεις οι οποίες εκφράζονται είναι προσωπικές και δεν δεσμεύουν την Τράπεζα.

² Μεταξύ άλλων, αυτό υποστηρίζει το IMF (2009).

³ Για παράδειγμα, European Commission (2009).

χρονικών διαστημάτων τα οποία απαιτούνται για την προσαρμογή του ΙΤΣ. Στη συνέχεια, υπολογίζονται οι μεταβολές στα επίπεδα της κατανάλωσης οι οποίες θα απαιτούντο εάν η προσαρμογή επιδιώκετο αποκλειστικά μέσω συμπίεσως της ζήτησης. Οικονομετρική ανάλυση εκτιμά και την αναγκαία προσαρμογή της πραγματικής ισοτιμίας, δηλαδή τιμών και μισθών, η οποία θα βελτίωνε επαρκώς την ανταγωνιστικότητα ως προς τις τιμές ώστε το εξωτερικό χρέος να επανέλθει σε ατραπό διατηρησιμότητας. Από τις εκτιμήσεις προκύπτουν επαχθή μεγέθη προσαρμογής, τα οποία εάν εφαρμοστούν ως αμιγώς περιοριστικές πολιτικές, δύνανται να επιμηκύνουν ή να επιδεινώσουν την ύφεση στην ελληνική οικονομία. Για το λόγο αυτό, το άρθρο αναπτύσσει μία εναλλακτική πρόταση πολιτικής: την υποκατάσταση, τουλάχιστον εν μέρει, της προσαρμογής των τιμών με τη βελτίωση της αποδοτικότητας της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή με επαύξηση της ανταγωνιστικότητας ως προς την ποιότητα. Η ανάλυση χρησιμοποιεί το πλαίσιο των θεωριών χωροθέτησης της παραγωγής και των Νέων Θεωριών Εμπορίου για να ορίσει τις στρατηγικές οι οποίες εφαρμοζόμενες συμπληρωματικά σε μακροοικονομικό και κλαδικό επίπεδο θα μπορούσαν να επιφέρουν αυτό το αποτέλεσμα.

Το κεντρικό συμπέρασμα της μελέτης είναι ότι, ανεξαρτήτως της διεθνούς κρίσεως, το ελληνικό υπόδειγμα ανάπτυξης το οποίο βασίστηκε στην εσωτερική ζήτηση προκάλεσε μακροοικονομικές ανισσοροπίες και στρεβλώσεις που το καθιστούν μη διατηρήσιμο. Επομένως απαιτούνται διαρθρωτικές μεταβολές ώστε να αποκατασταθούν οι απώλειες ανταγωνιστικότητας. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει δίλλημα μεταξύ πολιτικής σταθεροποίησης και αναπτυξιακής πολιτικής. Η επίτευξη και των δύο στόχων επιβάλλει την ταυτόχρονη επιδίωξή των με μία στρατηγική διαρθρωτικών αλλαγών σαν κι αυτή η οποία προτείνεται. Η στρατηγική αυτή συνιστά μία εργώδη και μακροχρόνια προσπάθεια μετασχηματισμού όλης της δομής της οικονομίας για τη μετάβαση σε ένα μεταβιομηχανικό πρότυπο οικονομίας της γνώσης και της υψηλής προστιθέμενης αξίας. Κεντρικοί πυλώνες της προσπάθειας, οι παραγωγικές επενδύσεις και οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής ποιότητας. Πρόκειται για ένα νέο μοντέλο οικονομικής εξωστρέφειας,

Δεδομένων των χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας, αυτή η επιδίωξη είναι αναπόδραστη. Έτι περαιτέρω, εάν οι πρωτοβουλίες πολιτικής για τη διαρραγή του φαύλου κύκλου υπερχρέωσης καθυστερήσουν ή αποδειχτούν λιποβαρείς, το πρόβλημα θα λυθεί από μόνο του με την καθήλωση της χώρας σε πολυετή στασιμότητα, αν όχι ύφεση, και απόκλιση από τα ευρωπαϊκά επίπεδα ευημερίας. Μάλιστα, σε μία χώρα της οποίας τα χρέη είναι σε ατραπό εκτόξευσης, αυτό δεν είναι καν το χειρότερο σενάριο.

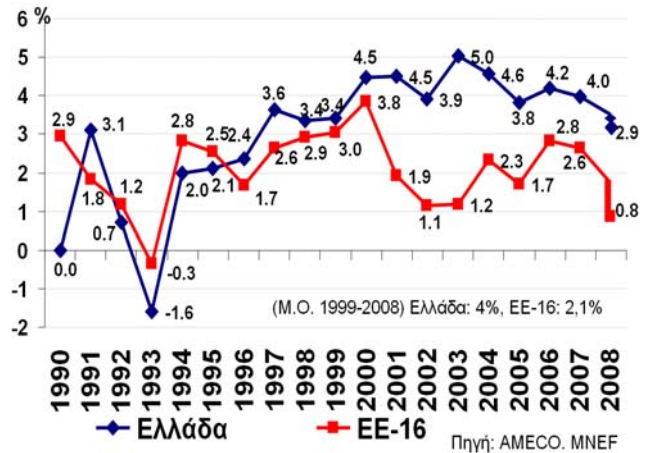
Το υπόλοιπο άρθρο δομείται ως εξής. Στο Τμήμα 2 αναλύεται η εξάντληση του αναπτυξιακού υποδείγματος της προηγούμενης δεκαετίας και η κορυφαία εκδήλωση του προβλήματος, ο εκτροχιασμός του ΙΤΣ, του οποίου περιγράφονται και ερμηνεύονται και οι τελευταίες τάσεις. Στο Τμήμα 3 αναλύονται αριθμητικά σενάρια προσαρμογής. Στο Τμήμα 4 επισκοπούνται τα αίτια της εξωτερικής ανισσοροπίας, επικαιροποιούνται οι υπολογισμοί για τις αναγκαίες προσαρμογές σε επίπεδο πραγματικής ισοτιμίας, συγκράτησης της ροπής για κατανάλωση –άρα και εισαγωγές- και επίτευξης διατηρήσιμου επιπέδου για το εξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Στο Τμήμα 5 προσφέρεται μία νέα στρατηγική βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας ποιότητας και εξειδικεύονται μακροοικονομικές και κλαδικές πολιτικές για την αύξηση επενδύσεων και εξαγωγών. Στο Τμήμα 6 συγκεφαλαιώνονται τα συμπεράσματα.

2. Το ελληνικό αναπτυξιακό υπόδειγμα εξάντλησε τα όριά του

Η τελευταία δεκαετία υπήρξε για την Ελλάδα μία περίοδος συνεχούς και ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης. Η συμμετοχή στην ONE προσέφερε νομισματική και συναλλαγματική σταθερότητα, πτώση επιτοκίων και, σε συνδυασμό με την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος η οποία πραγματοποιήθηκε από το 1994, ταχεία πιστωτική επέκταση. Η διαδικασία αυτή συνέβαλε στην παγίωση ρυθμού μέσης ετήσιας ανάπτυξης 4% κατά την προηγούμενη δεκαετία έναντι 2,1% του μέσου όρου της ΕΕ-16 (ίδη Διάγραμμα 1). Ως αποτέλεσμα, επιτεύχθηκε σημαντική πραγματική σύγκλιση, με το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ να φθάνει το 2008 το 90,5% του μέσου όρου των χωρών-μελών της Ευρωζώνης (ίδη Διάγραμμα 2). Βέβαια, οι παραπάνω αριθμοί υπονοούν ότι η ελληνική οικονομία επί μία δεκαετία αναπτυσσόταν με ρυθμό υψηλότερο του μακροχρόνιου δυνητικού ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ.⁴ Αυτή η συνεχής υπερθέρμανση έχει αιτιώδη συνάφεια με τις πηγές από τις οποίες αντλούσε η ανάπτυξη και οι οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια. Παράλληλα όμως, σε αυτή τη δεκαετία αναβαθμίστηκαν οι θεσμοί στο πλαίσιο υιοθέτησης της κοινοτικής Νομοθεσίας και των κανονισμών, εκσυγχρονίστηκαν και διεθνοποιήθηκαν αρκετές ελληνικές επιχειρήσεις και υιοθετήθηκαν πολιτικές ανοικτών αγορών.

⁴ Ο ΟΕCD (2009) εκτιμά το δυνητικό ρυθμό ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας μεταξύ των ετών 1997-2006 σε 3,9% ετησίως. Για τα έτη 1987-1996 όμως, ο ίδιος οργανισμός υπολογίζει τη δυνητική ανάπτυξη στο 1,6%. Αυτό το γεγονός καταδεικνύει ότι τα όρια μεταξύ δομικής και κυκλικής ανάπτυξης είναι και θέμα μεθοδολογίας. Αναμφισβήτητο, έχει συντελεστεί πρόοδος από τη δεκαετία του 1980 και δομικές μεταβολές (θεσμικό περιβάλλον, τεχνολογία, οικονομική διοίκηση). Αυτές όμως δεν δικαιολογούν υπερδιπλασιασμό του μακροχρόνιου αναπτυξιακού δυναμικού της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της AMECO, η μέση ανάπτυξη του δυνητικού προϊόντος την δεκαετία ήταν 3,6% και σύμφωνα με την Standard & Poor's (2008) 3%. Εν πάση περιπτώσει, η συζήτηση αυτή υπενθυμίζει ότι ο δυνητικός ρυθμός ανάπτυξης δεν είναι ένα μακροχρόνιο αμετάβλητο και μη αναστρέψιμο μέγεθος.

Διάγραμμα 1: Ο πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης του ελληνικού ΑΕΠ, 1990-2008 συστηματικά υπέρτερος της ΕΕ-16

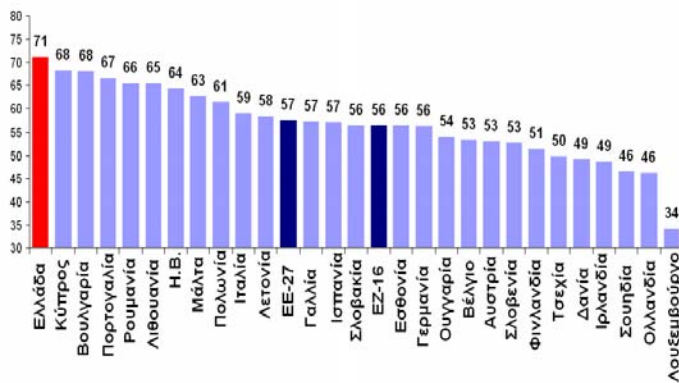

Ωστόσο, το υπόδειγμα ανάπτυξης βασίστηκε σχεδόν αποκλειστικά στην ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης και κυρίως της κατανάλωσης. Κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, η ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα συνιστούσε κατά μέσο όρο ποσοστό 72,5% του ΑΕΠ (το μεγαλύτερο ποσοστό στην ΕΕ-27), έναντι 58,8% του μέσου όρου της Ευρωζώνης, αυξανόταν δε κατά μέσο όρο με πραγματικό ρυθμό 3,7% ετησίως (ίδη Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 2: Η σύγκλιση του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας με την Ευρωζώνη

Διάγραμμα 3: Ιδιωτική κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2008

Πηγή: AMECO

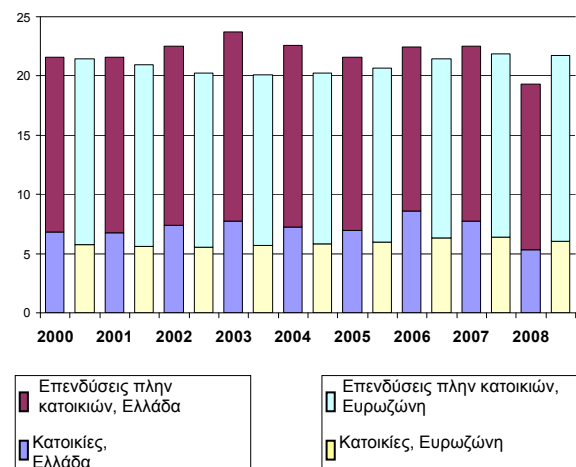
Εφόσον η σύγκλιση των κατά κεφαλήν εισοδημάτων έχει σε μεγάλο βαθμό επιτευχθεί, αναμένεται ότι τώρα η ιδιωτική κατανάλωση θα επιβραδυνθεί ώστε το μερίδιό της στο ΑΕΠ να προσεγγίσει πτωχικά τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Είναι γνωστό ότι η ροπή προς κατανάλωση είναι υψηλότερη στα χαμηλότερα επίπεδα προσωπικών εισοδημάτων διότι ορισμένες καταναλωτικές δαπάνες (ιδίως η τροφή και η στέγαση, αλλά και οι δαπάνες υγείας και παιδείας) είναι εισοδηματικά ανελαστικές. Ωστόσο, το γεγονός ότι οι έλληνες καταναλώνουν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός των και από πολύ φτωχότερες ευρωπαϊκές χώρες δικαιολογεί την εκτίμηση ότι το φαινόμενο ανάγεται σε μία μετάλλαξη των θεμελιωδών αξιών και κωδίκων συμπεριφοράς της ελληνικής κοινωνίας. Η εκτίμηση επιβράδυνσης της ιδιωτικής κατανάλωσης επικουρείται από την αύξηση της ανεργίας αλλά και από την προοπτική σημαντικού περιορισμού της δημόσιας κατανάλωσης. Αυτό είναι περίπου αναπόδραστο λόγω της ανάγκης συμμόρφωσης με τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Συνθήκης περί δημοσιονομικού ελλείμματος, αλλά και της γενικότερης ανάγκης εξάλειψης των χρόνιων διαρθρωτικών προβλημάτων των δημοσίων οικονομικών. Η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική εμμέσως θα επηρεάσει και την ιδιωτική κατανάλωση, εφόσον αυξηθούν οι φόροι ή / και δεν αυξηθούν οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις των δημοσίων δαπανών.

Επιπροσθέτως, η επέκταση της ιδιωτικής κατανάλωσης τα τελευταία χρόνια στηρίχθηκε σε σημαντικό βαθμό στην

επέκταση των πιστώσεων προς τα νοικοκυριά. Οι πιστώσεις όμως επίσης προσεγγίζουν τον μέσο όρο της Ευρωζώνης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Στο (τέλος 2008: Ελλάδα: 0,48 ΕΕ-16: 0,53) και αναμένεται να επιβραδυνθούν. Η ωρίμανση της αγοράς των δανείων ωθεί τα νοικοκυριά σε συντηρητικότερους προϋπολογισμούς και εξορθολογισμό των δανειακών τους υποχρεώσεων σε σχέση με την ικανότητα αποπληρωμής αυτών η οποία προκύπτει από τα εισοδήματά τους. Η διαδικασία αυτή επιταχύνεται από την αυστηροποίηση των πιστοδοτικών πολιτικών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων διεθνώς, ως απόρροια της κρίσης, το υψηλό κόστος ευκαιρίας του χρήματος και την αβεβαιότητα του εγχώριου και διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος.

Οι συνολικές επενδύσεις στήριξαν και αυτές στο παρελθόν την ταχεία ανάπτυξη, αφού ως ποσοστό του ΑΕΠ, ήταν υψηλότερες του μέσου όρου της Ευρωζώνης (23,4% έναντι 21,4% αντίστοιχα). Ωστόσο, το 1/3 περίπου των επενδύσεων (34,5%) αφορούσε την κατασκευή κατοικιών, έναντι μέσου όρου 29,2% στην Ευρωζώνη (ιδε Διάγραμμα 4).⁵

Διάγραμμα 4: Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα και Ευρωζώνη

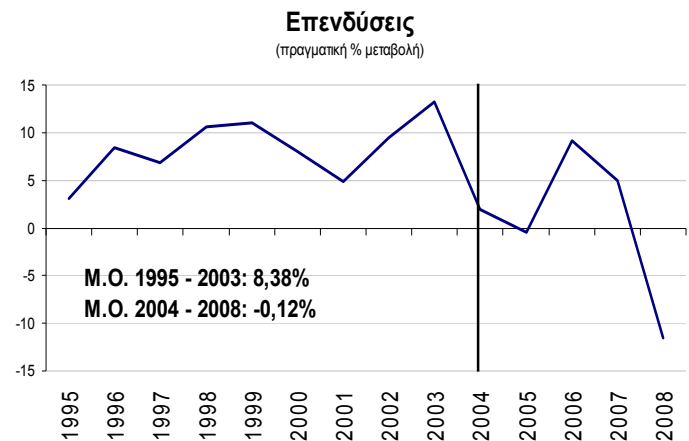
Πηγή: AMECO (European Commission), επεξεργασία Eurobank Research.

⁵ Είναι προφανές ότι οι κατοικίες αποτελούν το λιγότερο παραγωγικό τμήμα των επενδύσεων (με τη μικρότερη πολλαπλασιαστική επίδραση στο ΑΕΠ).

Δυστυχώς, μετά το 2004, όταν και περατώθηκαν τα ολυμπιακά έργα, ο πραγματικός (αποπληθωρισμένος) ρυθμός μεταβολής των επενδύσεων έχει πτωτική τάση (ίδε Διάγραμμα 5). Η επέλευση της χρηματοπιστωτικής κρίσης επέτεινε αυτή την τάση, καθόσον η αναταραχή στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές επέφερε στενότητα διαθέσιμων κεφαλαίων. Οι επιχειρήσεις επίσης καθίστανται επιφυλακτικότερες στην ανάληψη επενδυτικών σχεδίων λόγω της αβεβαιότητας του οικονομικού περιβάλλοντος και της προβλεπόμενης μείωσης της ζήτησης για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους ως αποτέλεσμα της ύφεσης. Η Ελλάδα δε, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, έχει σημαντικούς λόγους να αναμένει ότι δεν θα ακολουθήσει την ανάκαμψη των προηγμένων οικονομιών η οποία τοποθετείται χρονικά στο 2010, αλλά ότι αντιθέτως θα παραμείνει σε στασιμότητα για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Ως αποτέλεσμα, το 2008, για πρώτη φορά από της εισόδου στην ΟΝΕ, η Ελλάδα είχε μικρότερο λόγο επενδύσεων προς ΑΕΠ από το μέσο όρο των χωρών της Ευρωζώνης.

Δεδομένων των αιτίων της επενδυτικής επιβράδυνσης, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι είναι οι ιδιωτικές επενδύσεις αυτές οι οποίες πλήττονται περισσότερο (ίδε Διάγραμμα 6). Οι δημόσιες επενδύσεις ανθίστανται περισσότερο διότι ακολουθούν εν μέρει τον πολιτικό κύκλο. Όμως οι δημόσιες επενδύσεις, αφενός αποτελούν πολύ μικρό μέρος του συνόλου των επενδύσεων, αφετέρου η μελλοντική τους μεγέθυνση δυσχεραίνεται από το οξύτατο πρόβλημα της εκτίναξης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του χρέους. Ο προϋπολογισμός του 2010 προβλέπει αύξηση δημοσίων επενδύσεων. Ωστόσο, οι επενδύσεις ιστορικά αποτελούν το τμήμα εκείνο των δημοσίων δαπανών το οποίο περικόπτεται πρώτο σε περιόδους δυσχέρειας εκτέλεσης του προϋπολογισμού ένεκα της δυσκολίας περικοπής των ανελαστικών δαπανών (μισθοί, συντάξεις, τοκοχρεολύσια δημόσιου χρέους κτλ).

Διάγραμμα 5: Πραγματικός ρυθμός μεταβολής συνολικών επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα, 1995-2008

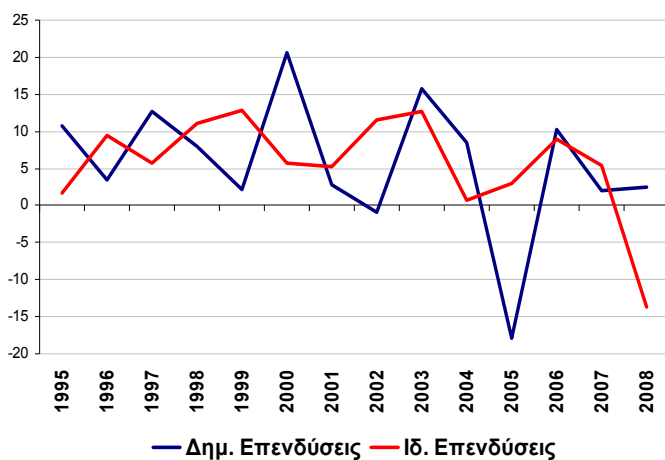

Πηγή: AMECO (European Commission), επεξεργασία Eurobank Research.

Τέλος, η συσσώρευση μεγάλου αριθμού αδιάθετων κατοικιών (εκτιμώνται σε 150-200.000 πανελληνίως) και επαγγελματικών κτιρίων και η ήδη παρατηρημένη μείωση των τιμών των ακινήτων,⁶ συνεπεία της μειωμένης ζήτησης, συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η αγορά των ακινήτων επιβραδύνεται, όπως και η κατανάλωση, και ότι δεν θα αποτελούν την ατμομηχανή του επόμενου κύκλου οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

⁶ Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (2009), οι τιμές των κατοικιών στην Αθήνα μεταξύ του τετάρτου τριμήνου του 2008 και του τρίτου τριμήνου του 2009 σημείωσαν πτώση 7,9%. Στα λοιπά αστικά κέντρα η μείωση ήταν κάπως μικρότερη.

Διάγραμμα 6: Πραγματικός ρυθμός μεταβολής ιδιωτικών και δημοσίων επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα, 1995-2008

Πηγή: AMECO (European Commission), επεξεργασία Eurobank Research.

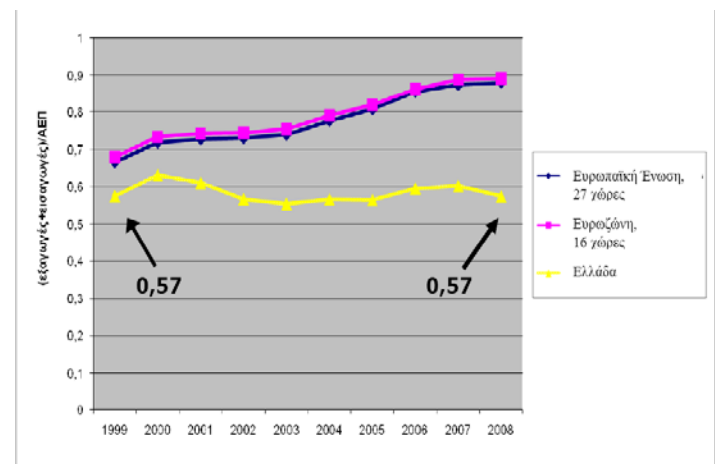
Οι σημερινές, λοιπόν, ανάγκες και οι προοπτικές στρέφονται προς άλλους τομείς της οικονομίας, ιδιαίτερα τον εξωτερικό τομέα. Η ανάπτυξη του εξωτερικού τομέα υστέρησε τα τελευταία έτη, ώστε η Ελλάδα να παραμένει σήμερα μία σχετικά κλειστή οικονομία. Κατά την τελευταία δεκαετία, το άθροισμα εισαγωγών και εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ, δείκτης ο οποίος χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της εξωστρέφειας της οικονομίας, ήταν στην Ελλάδα ίσο με το 58,4%, όταν ο μέσος όρος της Ευρωζώνης ήταν 79,1%. Ακόμα χειρότερα, ενώ ο βαθμός της εξωστρέφειας των Ευρωπαϊκών οικονομιών έβαινε αυξανόμενος κατά τη διάρκεια της δεκαετίας, στην Ελλάδα δεν σημειώθηκε καμία ουσιαστική πρόοδος: ο σχετικός λόγος ήταν 0,57 το 1999 και επέστρεψε σε αυτό το μέγεθος το 2008 (ίδε Διάγραμμα 7).

Ως αποτέλεσμα, η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στην ανάπτυξη της οικονομίας έχει υπάρξει αναμικτή και, δεδομένων των μεγάλων ελλειμμάτων του Ισοζυγίου Πληρωμών, κατά μέσο όρο αρνητική. Χαρακτηριστικό του βαθμού στον οποίον το αναπτυξιακό μοντέλο βασίστηκε στην εσωτερική ζήτηση είναι ότι, την τελευταία δεκαετία, η ιδιωτική κατανάλωση συνεισέφερε το 65,5% της ανάπτυξης του ελληνικού ΑΕΠ, έναντι 52,7% κατά μέσο όρο στην Ευρωζώνη. Επίσης, η συνολική επένδυση συνεισέφερε το 23,4% της ανάπτυξης, έναντι 21,2 % κατά

μέσο όρο στην Ευρωζώνη, λόγω και της σημαντικής ανάπτυξης κατοικιών και υποδομών. Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, όμως, συνεισέφεραν μόνο το 30,8% της ελληνικής ανάπτυξης, έναντι 87,5% κατά μέσο όρο στην Ευρωζώνη. Συγχρόνως, οι εισαγωγές αφάιρεσαν πόρους ίσους με το 35,4% της ελληνικής ανάπτυξης, υπέρ-αντισταθμίζοντας σημαντικά τη θετική συμβολή των εξαγωγών⁷ (ίδε Διάγραμμα 8). Με άλλα λόγια, ο εξωτερικός τομέας της οικονομίας λειτουργεί ανασταλτικά στην ανάπτυξη.⁸

Διάγραμμα 7: Ο βαθμός εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, 1995-2008

Δείκτης: (εξαγωγές + εισαγωγές) / ΑΕΠ

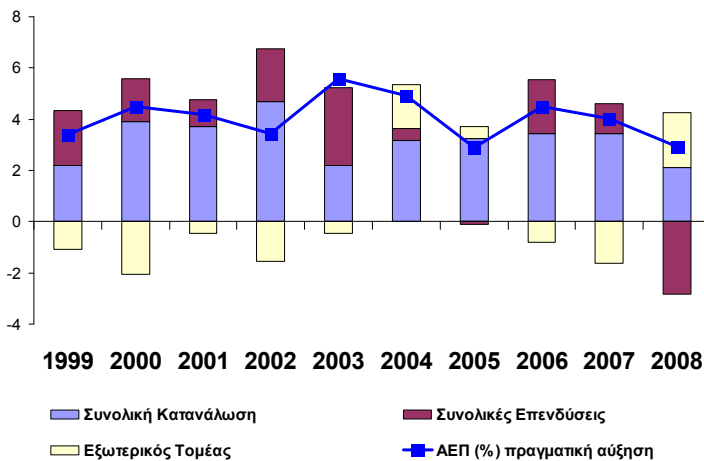
Πηγή: AMECO (European Commission), επεξεργασία Eurobank Research.

⁷ Αντίθετα, η αρνητική συμβολή των εισαγωγών των χωρών της Ευρωζώνης ήταν μικρότερη της θετικής συμβολής των εξαγωγών, αφήνοντας μία θετική καθαρή συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στην ανάπτυξη αυτών των χωρών ίση με το 3,5% της ανάπτυξής τους. Όσον αφορά την Ελλάδα, τα έτη στα οποία παρατηρείται μία θετική συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στην ανάπτυξη, αυτό δεν οφείλεται σε μία αυθεντική βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης αλλά σε μία μείωση του εξωτερικού ελλείμματος λόγω, κυρίως, μείωσης των εισαγωγών. Δηλαδή, η μείωση της αρνητικής συμβολής του εξωτερικού τομέα εμφανίζεται ως θετική *οριακή* μεταβολή της συνεισφοράς του τομέα.

⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μειωμένη εξωστρέφεια πλήττει την ανάπτυξη μίας χώρας σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτόν που υποδεικνύει η καθαρή συνεισφορά του εξωτερικού τομέα. Αυτό συμβαίνει διότι η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου επιτρέπει σε μία χώρα να επικεντρώσει την παραγωγή της στους τομείς εκείνους στους οποίους έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Έτσι, μακροχρονίως, η κατανομή των πόρων καθίσταται αποτελεσματικότερη και η οικονομική μεγέθυνση ωφελείται.

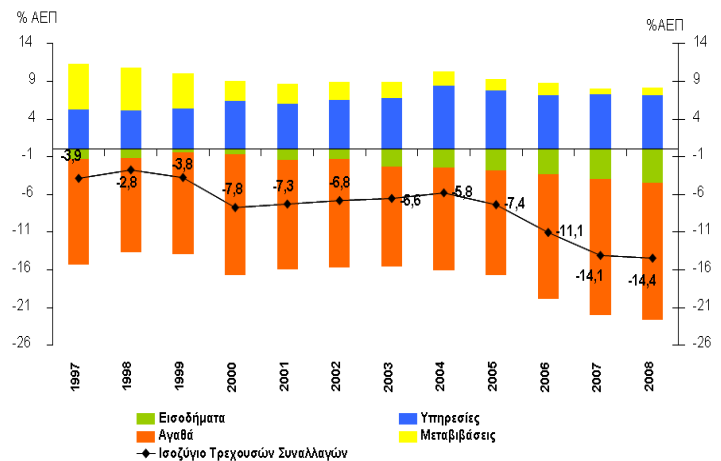
Το έλλειμμα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) ξεπέρασε το 2008, όπως και το 2007, το ιλιγγιώδες ποσοστό του 14% του ΑΕΠ ή € 44 δις περίπου (ίδη Διάγραμμα 9). Ως μέτρο σύγκρισης, αρκεί να τονιστεί ότι, στο προ ΟΝΕ παρελθόν, ένα έλλειμμα της τάξης του 5-7% του ΑΕΠ ήταν αρκετό για να προκαλέσει μία σημαντική υποτίμηση της ισοτιμίας της δραχμής προς αποκατάσταση των απωλειών ανταγωνιστικότητας. Τα έτη της ΟΝΕ (2000-2008), οι ελληνικές εξαγωγές αγαθών & υπηρεσιών αυξάνονταν (σε πραγματικές τιμές) κατά 4,8% κατ' έτος κατά μέσο όρο. Οι εισαγωγές αυξάνονταν κατά 4% κατ' έτος, ούσες όμως ήδη πολύ μεγαλύτερες σε απόλυτο μέγεθος των εξαγωγών. Επομένως, η απόλυτη μεταβολή του ελλείμματος διευρύνεται διαρκώς (αποτέλεσμα βάσης). Το τέλος του 2008 οι συνολικές εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ανήλθαν στα €80,8 δις και οι συνολικές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών στα €53,9 δις. Εάν υπολογιστούν μόνο τα αγαθά, οι εισαγωγές είναι υπερτριπλάσιες των εξαγωγών.

Διάγραμμα 8: Συνεισφορά των διαφόρων τομέων της οικονομίας στην ανάπτυξη του πραγματικού ΑΕΠ

Πηγή: AMECO (European Commission), επεξεργασία Eurobank Research.

Διάγραμμα 9: Το ελληνικό Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και τα επιμέρους τμήματά του, 1997-2008

Η διαρκής συσσώρευση ευμεγεθών εξωτερικών ελλειμμάτων, οδήγησε το εξωτερικό χρέος της χώρας να φτάσει το τέλος του 2008 το ποσοστό του 149% του ΑΕΠ (ίδη Διάγραμμα 10) ή €362,6 δις στο τέλος του 2008. Αυτή είναι μακράν η χειρότερη επίδοση στην ΕΕ-16. Στο εξωτερικό χρέος συνεισφέρουν τόσο το κράτος, όσο και οι ιδιώτες (ίδη Διάγραμμα 11).⁹ Και η συσσώρευση συνεχίζεται. Το εξωτερικό έλλειμμα αναμένεται να κλείσει για το 2009 περίπου στο 11,5% του ΑΕΠ.¹⁰ Η επιβράδυνση αυτή είναι προϊόν δύο παραγόντων: α) της μείωσης των εισαγωγών η οποία σχετίζεται με την κρίση και η οποία ξεπερνά σε απόλυτο μέγεθος την μείωση των εξαγωγών λόγω αποτελέσματος βάσης και β) της μείωσης των τιμών του πετρελαίου, η οποία μείωσε κατά 36% την αξία των εισαγωγών καυσίμων (στοιχεία Αυγούστου). Και οι δύο αυτοί παράγοντες δεν σηματοδοτούν καμία διαρθρωτική μεταβολή στη δομική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας κι επομένως είναι πλήρως αναστρέψιμοι με το

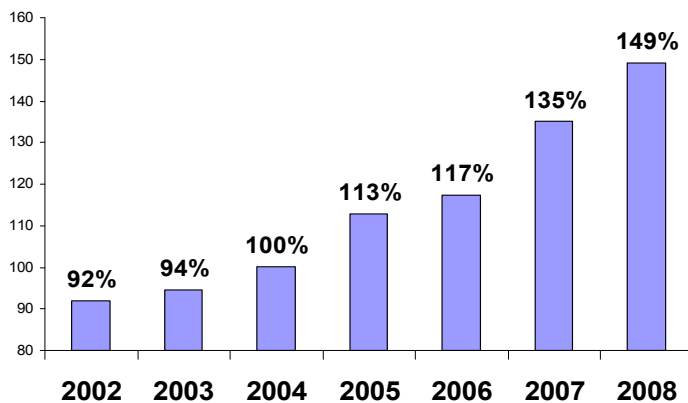
⁹ Η συγκράτηση των εισαγωγών και η ταυτόχρονη αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος κατά το 2009 είχε ως αποτέλεσμα το ποσοστό του εξωτερικού χρέους το οποίο οφείλεται στο κράτος να υπερβαίνει πλέον το 60%. Πρέπει να σημειωθεί ότι το τμήμα του εξωτερικού χρέους το οποίο αποδίδεται στις τράπεζες αποτελεί, στο μεγαλύτερο τμήμα του, δανεισμό από το εξωτερικό στον οποίον προβαίνουν οι ελληνικές τράπεζες για να καλύψουν τα ελλείμματα του ΙΤΣ που δημιουργούνται από τις δαπάνες των πελατών τους. Απορρέει δηλαδή από την αδυναμία της οικονομίας να χρηματοδοτήσει τις εισαγωγές και τις επενδύσεις με εγχώριους αποταμιευτικούς πόρους.

¹⁰ Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του Ισοζυγίου της ΤτΕ μέχρι και τον Αύγουστο και την πρόβλεψη της AMECO για το ΑΕΠ του 2009, το ετησιοποιημένο εξωτερικό έλλειμμα ήταν ήδη στο 10,3% του ΑΕΠ στο τέλος του θέρους.

πέρας της κρίσης.¹¹ Επιπλέον, το Ισοζύγιο Εισοδημάτων ενδέχεται να επιβαρυνθεί περαιτέρω από την αύξηση του δημοσίου χρέους, ιδίως αν το ασφάλιστρο κινδύνου χώρας αυξηθεί εκ νέου, το οποίο θα συνεπάγεται αυξημένες πληρωμές για τόκους.¹² Κι αυτό όμως το μειωμένο έλλειμμα του 11,5% αρκούσε για να ανέλθει το εξωτερικό χρέος στο αστρονομικό 163% του ΑΕΠ το τέλος του θέρους του 2009.

Διάγραμμα 10: Εξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ,

Ελλάδα, 2002-2008

Πηγή: Joint external debt hub BIS-IMF-OECD-World Bank, ΤτΕ.

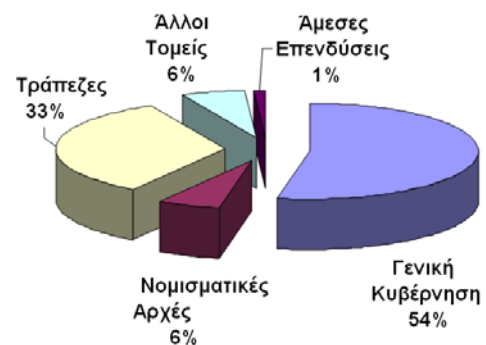
¹¹ Οι συγκυριακές μεταβολές είναι επίσης αρνητικές, λόγω της κρίσης, στους δύο βασικούς εξαγωγικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, τον τουρισμό και τη ναυτιλία, όπου η μείωση των πληρωμών για αγορές πλοίων υπεραντισταθμίστηκε από τη μείωση των εισπράξεων από μεταφορικές υπηρεσίες, λόγω της σημαντικής μείωσης των ναύλων διεθνώς.

¹² Τους πρώτους μήνες του 2009 κατεγράφη μείωση της συμμετοχής ξένων επενδυτών στην κεφαλαιοποίηση του ΧΑΑ η οποία περιόρισε τις εκροές κεφαλαίων για πληρωμές κεφαλαιακών κερδών και μερισμάτων και βελτίωσε το Ισοζύγιο Εισοδημάτων. Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις ότι οι ξένοι θεσμικοί επενδυτές επανακάμπτουν ήδη στο ΧΑΑ. Επίσης, η θετική επίδραση της μείωσης των επιτοκίων παρέμβασης της ΕΚΤ αντισταθμίστηκε πλήρως από τον δραματικό δημοσιονομικό εκτροχιασμό, ο οποίος αύξησε τις δανειακές ανάγκες του δημοσίου και τα περιθώρια δανεισμού. Συνδυασμένοι αυτοί οι παράγοντες κατέληξαν στην ουσιαστικά αμετάβλητη εικόνα του Ισοζυγίου Εισοδημάτων τον Αύγουστο του 2009 εν σχέσει με ένα έτος πριν. Επίσης, οι μειωμένες εισπράξεις της κυβέρνησης από την ΕΕ οδήγησαν στη μείωση των πλεονασμάτων των Ισοζυγίων Τρεχουσών και Κεφαλαιακών Μεταβιβάσεων.

Παράλληλα, μεγθύνεται το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας. Η ύπαρξη χρονίων δημοσιονομικών ελλειμμάτων, ακόμα και σε περιόδους ανθής της οικονομίας, έχει οδηγήσει ήδη το 2008 σε συσσώρευση χρέους ίσου με το 99,2% του ΑΕΠ (ίδε Διάγραμμα 12). Το ΥΠΟΙΚ εκτιμά ότι το έλλειμμα για το 2009 θα ανέλθει στο 12,7% του ΑΕΠ και άρα το δημόσιο χρέος στο τέλος του έτους θα έχει ανέλθει στο 113,4% του ΑΕΠ.¹³

Διάγραμμα 11: Σύθεση εξωτερικού χρέους, Ελλάδα, Q2

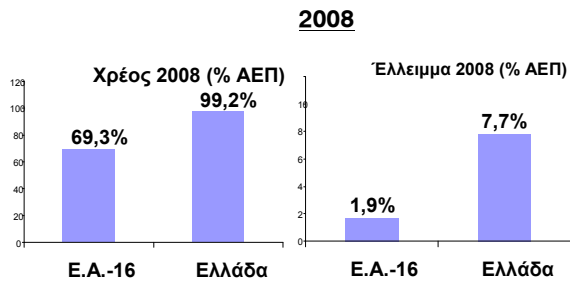
2008

Πηγές: IMF, OECD, BIS, WORLD BANK Joint External Debt Database

¹³ Η αρνητική αυτή εξέλιξη μόνο εν μέρει μπορεί να αποδοθεί στην ύφεση και τη συνεπαγόμενη μείωση εσόδων και αύξηση δαπανών (αυτόματη σταθεροποιητής, έκτακτα μέτρα στήριξης). Το πρόβλημα είναι δομικό. Η συστηματική υστέρηση των εσόδων έναντι των δαπανών έχει βαθύτερα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά αίτια, η ανάλυση των οποίων εκφεύγει του σκοπού αυτής της μελέτης. Αξίζει όμως να αναφερθεί ένας πολύ σημαντικός παράγοντας: η αναμενόμενη εκθετική επιβάρυνση του δημοσίου χρέους από την γήρανση του πληθυσμού. Η European Commission (2009b), υποστηρίζει ότι η Ελλάδα είναι η χώρα της ΕΕ η οποία πλήττεται περισσότερο από τις 27. Έως το 2060, οι δαπάνες για συντάξεις, υγεία και πρόνοια θα καταναλώσουν το 24% του ΑΕΠ έχοντας αυξηθεί 12,4 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, ποσοστό υπερδιπλάσιο του Ευρωπαϊκού μέσου όρου. Η αναλογία εργαζόμενων-συνταξιούχων θα είναι χειρότερη του 2 προς 1. Μία εκτίμηση είναι ότι, εάν δεν ληφθούν μέτρα, από τις δαπάνες του ασφαλιστικού συστήματος μόνο, το δημόσιο χρέος θα εκτοξευθεί ως το 2060 στο 884% του ΑΕΠ. Προφανώς αυτό δεν θα συμβεί διότι η χώρα θα έχει κηρύξει χρεοκοπία πολύ ενωρίτερα.

Διάγραμμα 12: Δημόσιο χρέος και δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα - Ευρωζώνη,

Πηγή: AMECO, Εκτιμήσεις ΥΠΟΙΚ

Το εξωτερικό έλλειμμα μαζί με το δημοσιονομικό έλλειμμα συνιστούν τα λεγόμενα διδύμα ελλείμματα τα οποία καταδεικνύουν τον πυρήνα του προβλήματος της ελληνικής οικονομίας: το παραγωγικό της κενό. Εν άλλους λόγους, η συνολική δαπάνη, κράτους και ιδιωτών, υπερβαίνει συστηματικά την εθνική παραγωγή με αποτέλεσμα τη συσσώρευση χρεών. Το μεν δημόσιο χρέος, στο βαθμό κατά τον οποίο διακρατείται από εγχώριους επενδυτές, συνιστά εσωτερική αναδιανομή εισοδημάτων, από τα μελλοντικά έσοδα του δημοσίου, δηλαδή όλων ημών, προς τους πιστωτές του. Το εξωτερικό χρέος όμως συνιστά εξ ολοκλήρου καθαρή μεταβίβαση κεφαλαίων προς το εξωτερικό στο μέλλον για την κάλυψη παροντικών δαπανών, ίδια κατανάλωσης.

Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος του προβλήματος της εξωτερικής ανισορροπίας της ελληνικής οικονομίας, παρουσιάζονται παρακάτω κάποια αριθμητικά σενάρια. Η ανάλυση ακολουθεί τη λογική του διφυούς προβλήματος (dual problem). Αυτή συνίσταται στον υπολογισμό των αναγκαίων μεταβολών ώστε να ικανοποιηθεί μία από τις δύο συμπληρωματικές συνθήκες:

- Ο αριθμός των ετών που απαιτούνται για την προσαρμογή του ΙΤΣ εάν επιτευχθούν συγκεκριμένοι ρυθμοί μεταβολής εισαγωγών και εξαγωγών, ή
- Οι ρυθμοί μεταβολής εισαγωγών και εξαγωγών που απαιτούνται προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένα επίπεδα του ΙΤΣ σε συγκεκριμένο αριθμό ετών.

Για τους υπολογισμούς χρησιμοποιούνται στοιχεία του τέλους του 2008.¹⁴

Σενάριο 1. Τι απαιτείται για να διατηρηθεί το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στο παρόν απόλυτο επίπεδο για τα 5 επόμενα έτη: στο τέλος του 2008, το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ήταν €26,9 δις. Εφόσον οι εισαγωγές συνεχίσουν να αυξάνονται με τον μέσο ετήσιο πραγματικό ρυθμό των ετών της ΟΝΕ (4%), θα πρέπει οι εξαγωγές να αυξάνονται με πραγματικό ρυθμό 5,5% ετησίως.¹⁵ Ελλείψει διαρθρωτικών αλλαγών και με δεδομένο το περιβάλλον διεθνούς υφέσεως, αυτός ο ρυθμός κρίνεται δύσκολα πραγματοποιήσιμος.

Σενάριο 2. Πόσα έτη θα απαιτηθούν για τον ισοσκελισμό του ΙΤΣ εάν ο ρυθμός αύξησης των εισαγωγών παραμείνει στο 4% και ο ρυθμός αύξησης των πραγματικών εξαγωγών διπλασιαστεί στο -υπεραισιόδοξο- 10%, ως αποτέλεσμα των διαρθρωτικών αλλαγών: θα απαιτηθούν 8 έτη για να ισοσκελιστεί το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.¹⁶

Σενάριο 3. Εάν ο ρυθμός αύξησης των εισαγωγών παραμείνει στο 4% και ο ρυθμός αύξησης των πραγματικών εξαγωγών, παρά τις διαρθρωτικές αλλαγές, ανέλθει στο 8%, λόγω του υφεσιακού διεθνούς περιβάλλοντος: θα απαιτηθούν 9,3 έτη για να ισοσκελιστεί το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.¹⁷

Επιπροσθέτως όμως του ελλείμματος του Εμπορικού Ισοζυγίου, ελλειμματικό είναι και το Ισοζύγιο Εισοδημάτων, και μάλιστα με έναν ρυθμό αύξησης του

¹⁴ Οι αριθμοί οι οποίοι παρατίθενται θα ήσαν βελτιωμένοι εφόσον παγιώνετο η μείωση της τιμής του πετρελαίου η οποία παρατηρήθη το 2009, συνεπεία της παγκόσμιας ύφεσης. Μακροχρονίως αυτό δεν είναι πιθανόν, καθόσον η αυξανόμενη παγκόσμια ζήτηση και οι ανεπαρκείς επενδύσεις σε έρευνα κοιτασμάτων και εξόρυξη οδηγούν τις πραγματικές τιμές του πετρελαίου υψηλότερα. Πάντως, ενόσω διαρκεί η διεθνής ύφεση, μία ετήσια μείωση των καθαρών πληρωμών για καύσιμα της τάξεως των €2 δις. είναι εφικτή. Δεδομένου ότι αυτό είναι συγκυριακό φαινόμενο, δεν λαμβάνεται υπόψιν στους υπολογισμούς.

¹⁵ Ο υπολογισμός βασίζεται στον μαθηματικό τύπο $X(1+x)^n - M(1+m)^n = -d$. Όπου: d το εξωτερικό έλλειμμα, X ο όγκος των εξαγωγών στο τέλος του 2008, M ο όγκος των εισαγωγών, x ο ετήσιος ρυθμός αύξησης των εξαγωγών, m ο ρυθμός αύξησης των εισαγωγών και n ο αριθμός των ετών μετά τα οποία θα επέλθει η ισορροπία. Εδώ τίθεται n = 5, d = 26,9 και λύνεται ως προς x.

¹⁶ Υπολογισμός βασισμένος στον ίδιο τύπο: $X(1+x)^n - M(1+m)^n - d = 0$. Εδώ όμως τίθεται x = 0,10, m = 0,04 και λύνεται ως προς n.

¹⁷ Τίθεται x = 0,08, m = 0,04 και λύνεται ως προς n.

ελλείμματος κατά μέσο όρο 18,7% ετησίως από το 2004 σε πραγματικές τιμές. Κύριος λόγος για αυτή την εξέλιξη είναι η άνοδος της συμμετοχής στην κεφαλαιοποίηση του ΧΑΑ και στην διακράτηση δημοσίου χρέους από ξένους επενδυτές. Αυτά συνεπάγονται απαιτήσεις καταβολής, αφενός κεφαλαιακών κερδών και μερισμάτων, αφετέρου τόκων, αντιστοίχως. Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι το Ισοζύγιο Μεταβιβάσεων θα είναι εφεξής ισοσκελισμένο, τα έσοδα από εξαγωγές θα πρέπει να καλύπτουν, επιπροσθέτως των εισαγωγών, και το έλλειμμα του Ισοζυγίου Εισοδημάτων.

Σενάριο 5. Τι θα συμβεί εάν το έλλειμμα του Ισοζυγίου Εισοδημάτων συνεχίσει να αυξάνεται με αυτόν τον ρυθμό: ακόμα και η αισιόδοξη υπόθεση του 10% πραγματικού ετήσιου ρυθμού αύξησης των εξαγωγών (με 4% ετήσια αύξηση εισαγωγών), θα οδηγήσει σε αυξανόμενη απόκλιση του ελλείμματος του ΙΤΣ!¹⁸

Σενάριο 6. Τι απαιτείται για να ισοσκελιστεί το Ισοζύγιο Πληρωμών σε 5 έτη, με δεδομένους τους ρυθμούς αύξησης των εισαγωγών και του ελλείμματος του Ισοζυγίου Εισοδημάτων: οι εξαγωγές πρέπει να αυξάνονται με πραγματικό ρυθμό 18,1% ετησίως!

¹⁸ Ο υπολογισμός βασίζεται στον μαθηματικό τύπο $X(1+x)^n - M(1+m)^n = -d - Y(1+\gamma)^n$. Όπου: Y το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων και γ ο ετήσιος ρυθμός αύξησής του. Εδώ τίθεται $d=26,9$, $x = 0,10$, $m=0,04$, $Y = 10,9$ και $\gamma=0,187$. Η συνάρτηση δεν έχει λύση για κανένα n.

4. Αίτια της εξωτερικής ανισορροπίας, κατανάλωση, πραγματική ισοτιμία και διατηρησιμότητα του εξωτερικού χρέους

Ο εκτροχιασμός του ΙΤΣ ταυτοτικά υποδηλοί ένα έλλειμμα της εθνικής αποταμίευσης έναντι της συνολικής επένδυσης το οποίο χρηματοδοτείται με εξωτερικό δανεισμό. Από την πλευρά της αποταμίευσης, η σταθερά αρνητική αποταμίευση του δημοσίου έλαβε δραματικές διαστάσεις τα δύο τελευταία έτη αλλά η αποταμίευση των επιχειρήσεων αυξανόταν. Η επένδυση, εξηγήθηκε ανωτέρω ότι ήταν υψηλή τα προηγούμενα έτη, αν και δεν κατευθυνόταν πάντα σε παραγωγικές δραστηριότητες. Αυτές οι δύο παράμετροι όμως δεν αρκούν για να εξηγήσουν το μέγεθος των εξωτερικών ελλειμμάτων. Επομένως οι εξηγήσεις πρέπει να περιλάβουν και τη συρρικνωμένη αποταμίευση των νοικοκυριών, δηλαδή την υπερκατανάλωσή των, και την υστέρηση των εξαγωγών. Το πρόβλημα έχει τις ρίζες του στην πραγματική υπερτίμηση η οποία συσσωρεύτηκε από το 1994 κι εντεύθεν. Αρχικώς, η πολιτική της «σκληρής δραχμής» για την εκπλήρωση των κριτηρίων εισόδου στην Ευρωζώνη, αν και επέτυχε την κάμψη του πληθωρισμού, δεν αντισταθμίστηκε πλήρως με τις διολισθήσεις της δραχμής. Μετά το 2001, η αβελτηρία στην πραγματοποίηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, εμπόδισαν την αποτελεσματική λειτουργία των αγορών και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Ως συνέπεια, η Ελλάδα διατήρησε μία θετική διαφορά πληθωρισμού 1,2% κατά μέσο όρο κατ' έτος έναντι των υπόλοιπων χωρών της Ευρωζώνης (ίδε Διάγραμμα 13). Η σωρευθείσα πραγματική ανατίμηση από το 2000 εκτιμάται στο 18,4%, μετρούμενη με βάση τον ΔΤΚ, ή 32,5%, μετρούμενη με βάση το κόστος εργασίας (ίδε Διάγραμμα 14).¹⁹ Αυτό σημαίνει ότι ο πληθωρισμός μισθών υπήρξε υψηλότερος του πληθωρισμού τιμών αγαθών και υπηρεσιών και ότι η αύξηση της παραγωγικότητας δεν ήταν επαρκής για να τον αντισταθμίσει.

¹⁹ Μετρήσεις ΔΝΤ. Άλλοι υπολογισμοί παρουσιάζουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Η Τράπεζα της Ελλάδος π.χ. δίνει σωρευτική ανατίμηση από το 2001 19,4% με βάση το ΔΤΚ και 27,7% με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας.

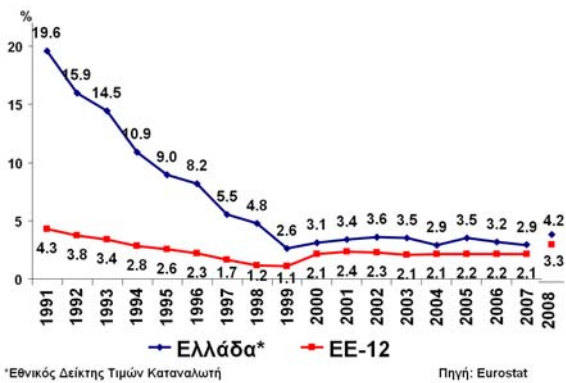
Η άνοδος του επιπέδου τιμών και η ανατίμηση δεν μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά στην άνοδο της παραγωγικότητας λόγω της πραγματικής σύγκλισης (υπόθεση Balassa-Samuelson) αλλά παραπέμπουν σε διαρθρωτικές αδυναμίες και ακαμψίες μισθών (Blanchard, 2006). Το γεγονός ότι η ανεργία στην Ελλάδα παρέμενε υψηλή ακόμα και στις περιόδους της ταχείας αναπτύξεως, δεν είναι ασυσχέτιστο με τις αναποτελεσματικότητες της αγοράς εργασίας, ιδίως σε ό,τι αφορά το δημόσιο τομέα και το υψηλό επίπεδο προστασίας το οποίο απολαμβάνουν οι εργαζόμενοι του.²⁰ Δεδομένης της αδυναμίας πραγματοποίησης υποτιμήσεων, η υπερτίμηση έναντι των ευρωπαϊών εταίρων επιδεινώνει συνεχώς την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών.²¹ Το πρόβλημα επετάθη από τη μεταφορά πόρων προς τον τομέα των μη διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών -καθόσον τα εμπορεύσιμα εισάγονται- ο οποίος όμως έχει εξ ορισμού μικρότερη παραγωγικότητα.²² Όπως εξήγησαν οι Fagan and Gaspar (2007), αυτό αποτελεί μία συμπληρωματική εξήγηση του υψηλού πληθωρισμού μισθών. Σε κάθε περίπτωση, οι παράγοντες αυτοί επιβάρυναν περαιτέρω τις εξαγωγές, οι οποίες ταλανίζονταν ήδη από το πρόβλημα της χαμηλής ποιότητας και του χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου.

²⁰ Οι Bosworth και Κολλίντζας (2002) δείχνουν ότι οι δυσκαμψίες και η πληθώρα των διοικητικών περιορισμών στην ελληνική οικονομία επηρεάζουν αρνητικά την συνολική παραγωγικότητα και τους ρυθμούς ανάπτυξης.

²¹ Η ανατίμηση του ευρώ δεν μπορεί να θεωρηθεί η κύρια γενεσιουργός αιτία των απωλειών ανταγωνιστικότητας καθόσον άλλες χώρες της ευρωζώνης έχουν καταφέρει να έχουν συστηματικά εμπορικά πλεονάσματα. Όπως έχουν δείξει, μεταξύ άλλων οι Wihlborg, Willett and Zhang (2009), αυτές οι χώρες έχουν κατορθώσει να επιτύχουν μία πραγματική υποτίμηση (βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως προς τις τιμές) από την περίοδο της υιοθέτησης του κοινού νομίσματος με κατάλληλες πολιτικές μισθών, τιμών και, κυρίως, αύξησης της παραγωγικότητας.

²² Η Gibson (2009) έδειξε ότι, πράγματι, το μεγαλύτερο μέρος της ανάπτυξης της Ελλάδας την προηγούμενη δεκαετία έλαβε χώρα στους τομείς των μη διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών.

Διάγραμμα 13: Πληθωρισμός, Ελλάδα & Ευρωζώνη, 1991-2008

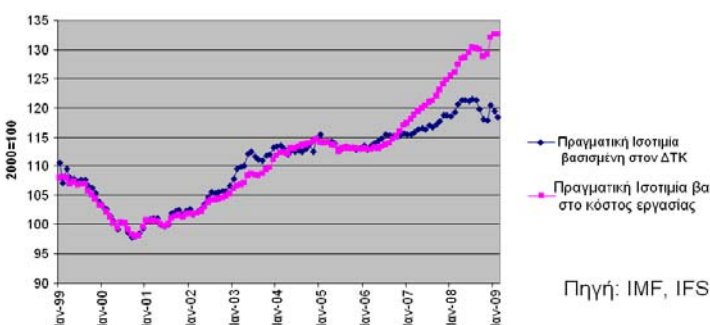

*Εθνικός Δείκτης Τιμών Καταναλωτή

Πηγή: Eurostat

Αντίθετα, οι εισαγωγές, κυρίως των αγαθών, συνέχιζαν να αυξάνονται ώστε το 2008 να είναι υπερτριπλάσιες των εξαγωγών σε αξία. Η υπερκατανάλωση οφείλετο στην αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος και του πλούτου (άνοδος τιμών κατοικιών και, δευτερευόντως, μετοχών) αλλά και την αισιοδοξία για τις μελλοντικές προοπτικές η οποία οδήγησε επιχειρήσεις και νοικοκυριά σε υψηλότερο δανεισμό. Τα μεν νοικοκυριά δανείστηκαν επιδιώκοντας τη διαχρονική εξομάλυνση της καταναλώσεώς των στο νέο – εκλαμβανόμενο ως πολύ υψηλότερο- επίπεδο μόνιμου εισοδήματος (Blanchard and Giavazzi, 2002). Οι δε επιχειρήσεις, θέλησαν να εκμεταλλευτούν τις δυναμικές προοπτικές της εγχώριας οικονομίας και να επενδύσουν περισσότερο, φαινόμενο τυπικό διαδικασιών πραγματικής σύγκλισης. Η πτώση των επιτοκίων και των ασφαλίσεων κινδύνου μετά την είσοδο στην ΟΝΕ και η απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος κατέστησαν δυνατή την επέκταση του δανεισμού.

Διάγραμμα 14: Πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία, Ελλάδα, 1999-2008

Η συγκράτηση της ροπής για εισαγωγές σημαίνει συγκράτηση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτό είναι αναγκαίο για τον επιπρόσθετο λόγο ότι τα νοικοκυριά πρέπει να αυξήσουν την αποταμίευσή των για να αποπληρώσουν τα χρέη τα οποία συσώρευαν. Στο **Box 1** παρατίθενται οι υπολογισμοί της προσαρμογής η οποία απαιτείται ώστε η κατανάλωση να επιστρέψει στα ευρωπαϊκά επίπεδα ως ποσοστό του ΑΕΠ όταν θα επιτευχθεί πλήρως η πραγματική σύγκλιση με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ευρωζώνης. Προκύπτει ότι η πραγματική (αποπληθωρισμένη) κατανάλωση πρέπει να μειώνεται ετησίως κατά 4,4% ως ποσοστό του ΑΕΠ για τα επόμενα πεντέμισι έτη. Υποθέτοντας έναν ετήσιο ρυθμό πραγματικής ανάπτυξης του ΑΕΠ 3% (υπόθεση εξαιρετικά αισιόδοξη εντός του σημερινού περιβάλλοντος κρίσεως), η πραγματική κατανάλωση πρέπει να μειώνεται κατά μιάμιση ποσοστιαία μονάδα ετησίως. Αν αυτό συγκριθεί με την μέση ετήσια πραγματική αύξηση της κατανάλωσης του 3,7% της προηγούμενης δεκαετίας, γίνεται αντιληπτό ότι η προσαρμογή θα γίνει αισθητή ως ύφεση πλήρους έκτασης. Μάλιστα, αν η μείωση της κατανάλωσης δεν πραγματοποιηθεί ενδογενώς, θα επιβληθεί από τις αγορές με την άνοδο των επιτοκίων δανεισμού (spreads), η οποία θα συμπιέσει τη ζήτηση. Αυτό είναι ακόμα χειρότερο σενάριο διότι συνεπάγεται και ύφεση και απώλεια πόρων για πληρωμή αυξημένων τοκοχρεολυσίων.

Έστω ότι δεν πραγματοποιούνται διαρθρωτικές αλλαγές αύξησης της παραγωγικότητας. Ας υπολογίσουμε ποιές προσαρμογές θα ήσαν τότε απαραίτητες για την εξάλειψη των ελλειμμάτων του ΙΤΣ και την επαναφορά του εξωτερικού χρέους σε διατηρήσιμη ατραπό. Η μεθοδολογία παρατίθεται στο **Box 2**.

Το συμπέρασμα είναι ότι, αφαιρώντας τα συγκυριακά τμήματα του εξωτερικού ελλείμματος, το έλλειμμα πρέπει να μειωθεί μόνιμα κατά 4,8% του ΑΕΠ ώστε το εξωτερικό χρέος να είναι διατηρήσιμο (να μην υπερβαίνει το 80% του ΑΕΠ). Για να συμβεί αυτό, με τη δική μας μεθοδολογία,²³ απαιτείται μία πραγματική υποτίμηση, δηλαδή μείωση τιμών εξαγωγών, της τάξης του 22,1%. Εάν εφαρμοστεί ο δικός μας ορισμός του δομικού ελλείμματος με τις

²³ Για μία αναλυτικότερη παρουσίαση της μεθοδολογίας, ιδε Αναστασάτος (2008).

Box 1

Ιδιωτική κατανάλωση (2008): Ελλάδα: 71% του ΑΕΠ, Ευρωζώνη: 56% του ΑΕΠ.

- οι Έλληνες καταναλώνουν ωσάν το εισόδημά τους να ήταν 21% υψηλότερο από αυτό που πράγματι είναι.

Πραγματική ανάπτυξη ΑΕΠ (μ.ο. 1999-2008): Ελλάδα: 4%, Ευρωζώνη: 2,1%.

Κατά κεφαλήν ΑΕΠ Ελλάδας: 90,5% του μέσου ΑΕΠ Ευρωζώνης (PPS)

- Άρα πραγματική σύγκλιση σε 5,3 έτη.
- Έστω Y το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και y ο ρυθμός ανόδου του (υποθέτουμε $y=3\%$). Για να συγκλίνει η κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ στα ευρωπαϊκά επίπεδα πρέπει να μειωθεί 15% ως ποσοστό του ΑΕΠ. Για να συμβεί αυτό σε 5,3 έτη απαιτείται ετήσια μείωση, χ :

$$0,71 * Y (1 + \chi)^{5,3} = 0,56 * Y (1 + y)^{5,3} \quad \text{ή} \quad \chi = -1,5\%$$

αυστηρότερες υποθέσεις του IMF, η εκτίμηση δείχνει ότι η διατηρησιμότητα καθιστά αναγκαία μία πραγματική υποτίμηση 46,6%!

Οι αριθμοί αυτοί είναι σχεδόν εξωπραγματικοί και συνεπάγονται εξαιρετικά επώδυνα μέτρα. Ας σημειωθεί μόνο ότι εάν η προσαρμογή έπρεπε να προέλθει εξ ολοκλήρου από τη μείωση της κατανάλωσης, ακόμα και το πάγωμα των ονομαστικών μισθών για ολόκληρη την πενταετία δεν θα ήταν επαρκές. Προκύπτει αβίαστα ότι μόνη λύση είναι οι μειώσεις τιμών και μισθών να υποκατασταθούν, τουλάχιστον εν μέρει, από αύξηση παραγωγικότητας με ρυθμό ταχύτερο αυτού των χωρών της Ευρωζώνης. Αυτό θα αύξανε το ρυθμό οικονομικής μεγεθύνσεως και τις εξαγωγές. Οι εξαγωγές θα αναπλήρωναν τη μειωμένη εσωτερική ζήτηση, θα συνέβαλαν στην αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους και θα συγκρατούσαν την ανεργία. Το τελευταίο είναι κρίσιμο ώστε η συγκράτηση της κατανάλωσης να μην πυροδοτήσει ένα κύκλο αυτοτροφοδοτούμενης ύφεσης ή να οδηγήσει στη μετανάστευση των ελλήνων σε πιο εύρωστες χώρες.

Box 2

- Εκτιμώμενο ΙΤΣ για το 2009: 11,5% του ΑΕΠ

Υπολανθάνον ΙΤΣ: το συνολικό ΙΤΣ μείον το τμήμα του που οφείλεται στην συγκυρία, ήτοι:

- αγορές πλοίων (14,6% του ΙΤΣ, στοιχεία Αυγούστου 2009)
- απόκλιση πραγματικής τιμής πετρελαίου από το μακροχρόνιο μέσο της. Με στοιχεία Αυγούστου 2009: ισοζύγιο καυσίμων 30,6% ελλείμματος ΙΤΣ, αποπληθωρισμένη τιμή του πετρελαίου 52,3% πάνω από το μέσο της προηγούμενης δεκαετίας. Επομένως το εποχικό τμήμα είναι 10,5% του ελλείμματος του ΙΤΣ.

Άρα, Υπολανθάνον ΙΤΣ: $ΙΤΣ^* (1 - 0,146 - 0,105) = 8,6\%$ του ΑΕΠ.

- Επίπεδο του ελλείμματος του ΙΤΣ το οποίο διασφαλίζει την Εξωτερική Διατηρησιμότητα, CA_s (ίδη IMF, 2006):

$$CA_s = \frac{g}{1+g} NFA_s$$

Όπου NFA_s είναι το επίπεδο του εξωτερικού χρέους που μπορεί να αποπληρωθεί ευχερώς και g ο ρυθμός μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ. Θέτουμε $NFA_s = 80\%$ του ΑΕΠ (υπόθεση διατηρησιμότητας IMF, 2006) και $g = 5\%$ (μικρότερο του 6% της προηγούμενης περιόδου λόγω υφιστάμενου περιβάλλοντος, αποπληθωρισμού και προβλημάτων ανταγωνιστικότητας). Άρα $CA_s = 3,8\%$ του ΑΕΠ.

- Άρα, το τμήμα του ελλείμματος του ΙΤΣ για το 2009 που πρέπει να διορθωθεί με προσαρμογές της ανταγωνιστικότητας και της εσωτερικής ζήτησης ισούται με $(8,6 - 3,8) = 4,8\%$ του ΑΕΠ.
- Στο επόμενο βήμα υπολογίζεται η μακροχρόνια ελαστικότητα του ΙΤΣ σε μεταβολές της πραγματικής ισοτιμίας, ε_{RER} .

Μεθοδολογία: γραμμικό-λογαριθμικό υπόδειγμα (lin-log model) ώστε ο εκτιμώμενος συντελεστής να είναι ελαστικότητα, παλινδρόμηση με τη χρήση εργαλειικών μεταβλητών (Instrumental Variable Regression) με εκτίμηση σε 2 Στάδια (2-stages least squares-TSLS) για την αντιμετώπιση πιθανής ενδογένειας της πραγματικής ισοτιμίας. Αντιμετώπιση αυτοσυσχέτισης με επαναληπτική μέθοδο των Cochrane-Orcutt, τυπικά σφάλματα ανθεκτικά στην ετεροσκεδαστικότητα με την χρήση της μήτρας συνδιακύμανσης του White, στοιχεία διαμορφωμένα σε κινητούς μέσους τεσσάρων τριμήνων για την εξάλειψη της εποχικότητας.

- Από την εκτίμηση προκύπτει ελαστικότητα 21,7%.
- Αυτό σημαίνει ότι για να μειωθεί το υπολανθάνον έλλειμμα από 8,6% του ΑΕΠ στο 3,8% του ΑΕΠ, χρειάζεται μία πραγματική υποτίμηση της τάξης του 22,1%
- Με βάση τη μεθοδολογία του IMF η ελαστικότητα του ΙΤΣ ως προς την πραγματική ισοτιμία, ε_{RER} δίνεται από:

$$\varepsilon_{RER} = \frac{X}{Y} \eta_x + \frac{M}{Y} (\eta_\mu - 1)$$

Όπου X , M , Y είναι οι εξαγωγές, εισαγωγές και το ΑΕΠ και η_x και η_μ είναι οι ελαστικότητες εξαγωγών και εισαγωγών αντίστοιχα ως προς την πραγματική ισοτιμία. Με τις ελαστικότητες του Multimod του IMF ($\eta_x = 0,71$, $\eta_\mu = 0,92$) και τα στοιχεία του Αυγούστου του 2009: $X = 28.510$, $M = 40.016$, $Y = 164.000$ (πρόβλεψη AMECO, προβολή στο 8μηνο), $\varepsilon_{RER} = 103\%$.

- Με αυτή την ελαστικότητα, για να επιτευχθεί το διατηρήσιμο εξωτερικό έλλειμμα του 3,8% του ΑΕΠ χρειάζεται μία πραγματική υποτίμηση της τάξης του 46,6%!

5. Προτάσεις πολιτικής

Είναι πλέον σαφές ότι το τεράστιο χάσμα μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών δεν είναι διατηρήσιμο, καθόσον οδηγεί το εξωτερικό χρέος σε ατραπό εκτόξευσης. Επιπλέον, η χρηματοδότηση του χρέους αφαιρεί πόρους και άρα απειλεί να υπομονεύσει τον μακροχρόνιο ρυθμό ανάπτυξης της χώρας. Η συμμετοχή στην ONE εξασφαλίζει μέχρι σήμερα τη χρηματοδότηση του εξωτερικού χρέους αλλά με υψηλότερο κόστος μετά την αύξηση των ελληνικών περιθωρίων απόδοσης. Στο σημερινό περιβάλλον του κοινού νομίσματος η εξωτερική ανισορροπία πρέπει να διορθωθεί μέσω της προσαρμογής χιλιάδων τιμών, προϊόντων, υπηρεσιών και παραγωγικών συντελεστών. Το ιστορικό προηγούμενο όμως δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια αισιοδοξίας: σπανιότατα μία τόσο μεγάλη πραγματική ανατίμηση, σε οποιαδήποτε χώρα, διορθώθηκε χωρίς ονομαστική υποτίμηση του νομίσματος. Άρα, για καταστεί εφικτό το εγχείρημα θα απαιτηθούν *δραστικές τομές*, τούτέστιν δομικές μεταρρυθμίσεις και ουσιαστικές πρωτοβουλίες αύξησης της ανταγωνιστικότητας και της ποιότητας των προϊόντων μας. Όπως τονίζει και ο Χαρδούβελης (2008), σε ένα περιβάλλον κοινού νομίσματος όπου η νομισματική και η δημοσιονομική πολιτική υπόκεινται σε περιορισμούς, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις είναι το αποτελεσματικότερο εργαλείο για την άνοδο του δυνητικού προϊόντος της οικονομίας. Η εφαρμογή των δεν είναι πάντα εύκολη, λόγω των αντιδράσεων των ομάδων οι οποίες βραχυχρονίως θίγονται. Όμως, και το IOBE (2009) σημειώνει, ότι η συλλογική συνειδητοποίηση της ωριμότητας των προβλημάτων, επιτρέπει την εφαρμογή πολιτικών μόνιμου χαρακτήρα, περιορίζοντας στο ελάχιστο τις έκτακτες παρεμβάσεις. Οι διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες δεν πραγματοποιήθηκαν την δεκαετία της ταχείας και συνεχούς ανάπτυξης της οικονομίας, αναγκαστικά πρέπει να επιβληθούν σήμερα, παρά την πίεση του δυσμενούς διεθνούς περιβάλλοντος ή και εξαιτίας αυτής. Συγκεκριμένα:

1. Σημαντική προτεραιότητα είναι η εξάλειψη της διαφοράς πληθωρισμού από το μ.ο. της Ευρωζώνης. Αυτό απαιτεί καταπολέμηση των ολιγοπωλιακών καταστάσεων

και των ακαμψιών σε όλες τις αγορές (καρτέλ, κλειστά επαγγέλματα, διαπλοκή, συντεχνιακά συμφέροντα).

2. Άνοδος της δομικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας: βελτίωση υποδομών (τηλεπικοινωνίες, μείωση κόστους και χρόνου μεταφορών), βελτίωση της ποιότητας της δημόσιας διοίκησης και των θεσμών.²⁴ Εν γένει, διαρθρωτικές αλλαγές που θα ενισχύσουν την ευελιξία και την παραγωγικότητα της οικονομίας.²⁵ Έμφαση πρέπει να δοθεί στην ανάταξη του τομέα των υπηρεσιών ο οποίος υστερεί περισσότερο σε παραγωγικότητα και άρα συνεισφέρει περισσότερο στη διαφορά πληθωρισμού.

3. Η αντιμετώπιση του δημοσιονομικού προβλήματος είναι στόχος εθνικής επιβίωσης, όχι μόνο για την αποτροπή χρεοκοπίας αλλά και για τη βελτίωση των όρων λειτουργίας της ιδιωτικής οικονομίας, καθόσον το δημόσιο χρέος εκτοπίζει τις ιδιωτικές επενδύσεις (crowding out), αυξάνει το κόστος δανεισμού και συμβάλλει και στο εξωτερικό χρέος. Οι ευκαιριακές περικοπές κάποιων περιφερειακών δαπανών και τα βραχυχρόνια εισπρακτικά μέτρα δεν αρκούν, θα απαιτηθούν *μόνιμα μέτρα και ριζικές αλλαγές*, στην ουσία επανεξέταση της λειτουργίας του δημόσιου τομέα από μηδενική βάση. Καταρχήν, απαιτείται ορθολογικοποίηση διαδικασιών και κατανομής πόρων: επαναξιολόγηση χρησιμότητας δημόσιων φορέων, λειτουργία των επί τη βάσει αρχών αποτελεσματικότητας,²⁶ παρεμβάσεις στον αριθμό και την οργανική τοποθέτηση των δημοσίων υπαλλήλων. Επιπλέον, μεθοδική προσπάθεια περιορισμού της φοροδιαφυγής με στοχοποίηση των τομέων στους οποίους ανθεί το φαινόμενο,²⁷ ηλεκτρονικές

²⁴ Οι Acemoglu et al (2001), μεταξύ άλλων, έχουν δείξει την σημασία της ποιότητας των θεσμών στην συσσώρευση τεχνολογίας και, τελικά, την οικονομική ανάπτυξη. Βασικότεροι εξ αυτών η εφαρμογή των νόμων, το επίπεδο γραφειοκρατίας, η διαφθορά, η δομή των δικαιωμάτων στην υλική και πνευματική ιδιοκτησία και η διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας των αγορών. Τη σημασία αυτών των παραγόντων για την ελληνική οικονομία αναγνωρίζει και η Κατσέλη (2008).

²⁵ Οι Μυλωνάς και Παπακωνσταντίνου (2002) υποστηρίζουν τέτοιες αλλαγές όπως την άρση εμποδίων στην είσοδο και έξοδο επιχειρήσεων από ένα κλάδο, την εξασφάλιση ανταγωνιστικού πεδίου με ίσους όρους και την αναθεώρηση των περιοριστικών διατάξεων της εργατικής νομοθεσίας (όρια απολύσεων).

²⁶ Με ιδιαίτερη έμφαση στα συστήματα υγείας και εκπαίδευσης (OECD, 2009b).

²⁷ Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και οι στοχευμένες κοινωνικές μεταβιβάσεις αναδεικνύεται από τον Σακελλάρι (2008) μεταξύ των σημαντικότερων τρόπων επιτέλεσης και

διασταυρώσεις, αποφυγή διαδικασιών οι οποίες κινητροδοτούν την φοροδιαφυγή (περαιώσεις), αντιμετώπιση της διαφθοράς.²⁸ Τέλος, τομές για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος.

4. Μείωση της εξάρτησης της Ελληνικής οικονομίας από το πετρέλαιο (πράσινη ενέργεια, ενεργειακή αποτελεσματικότητα).

Τελικώς, όλες οι δράσεις πρέπει να κατατείνουν προς δύο αλληλένδετους στόχους: την ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση επενδύσεων και εξαγωγών. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί μία ύφεση διαρκείας. Στα επόμενα τμήματα αναλύονται διεξοδικότερα στρατηγικές για την αύξηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων (περιλαμβανομένων των υποδομών, εναλλακτικών πηγών ενέργειας, περιβαλλοντικά φιλικών τεχνολογιών) και για τη βελτίωση του ποιοτικού περιεχομένου των εξαγωγών, περιλαμβανομένης της αναδιάρθρωσης προς νέους κλάδους και νέες αγορές-στόχους. Αυτό που περιγράφεται είναι μία νέα πορεία οικονομικής εξωστρέφειας.

5.1 Ενίσχυση Επενδύσεων: ποιες επενδύσεις και πώς;

Η ελληνική οικονομία εφεξής θα πορευτεί εντός ενός περιβάλλοντος στενότητας πόρων. Ειδικώς για το δημόσιο τομέα, οποιαδήποτε επεκτατική δημοσιονομική πολιτική κινδυνεύει στην πράξη να αποδειχτεί συσταλτική εφόσον προκαλέσει την αμφισβήτηση των αγορών στη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών. Αυτό θα επέσυρε την άνοδο των επιτοκίων δανεισμού, μειώνοντας έτσι τις κρατικές δαπάνες (για να εξοικονομηθούν τοκοχρεολύσια) και το τμήμα της κατανάλωσης το οποίο είναι ευαίσθητο σε μεταβολές των επιτοκίων, αλλά και εκτοπίζοντας τις ιδιωτικές επενδύσεις.²⁹ Εν πάση περιπτώσει, εάν μία

του κοινωνικού ρόλου του κράτους, δηλαδή της επίτευξης μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης.

²⁸ Αναλυτικές προτάσεις για περιστολή των δημοσίων δαπανών, αύξηση των εσόδων και αναμόρφωση της δημόσιας διοίκησης προσφέρουν οι Βρεττός και Στουρνάρας (2009). Επίσης ο Ράπανος (2008) διαπιστώνει την αναποτελεσματικότητα των δημοσίων δαπανών και, αντίστοιχα, το υψηλό διοικητικό βάρος που επιφέρει το κράτος στις επιχειρήσεις. Δια ταύτα, προτείνει την επανεξέταση της σκοπιμότητας ύπαρξης ή αναδιάρθρωσης των πολυάριθμων κρατικών φορέων.

²⁹ Τα ελληνικά περιθώρια δανεισμού ακολουθούν ήδη ανοδική πορεία μετά τις ανακοινώσεις για τον εκτροχιασμό

πολιτική δημιουργεί χρέη, αυτά θα πρέπει να αποπληρωθούν κάποια στιγμή στο μέλλον ασκώντας τότε συσταλτική επίδραση. Εφόσον λοιπόν το μέγεθος των δαπανών στις οποίες μπορεί να προβεί η οικονομία υπόκειται σε περιορισμούς, το βασικό αναπτυξιακό εργαλείο είναι η κατανομή των δαπανών.

Η οικονομική λογική επιβάλλει το βάρος να δοθεί σε δαπάνες με ισχυρή πολλαπλασιαστική επίδραση στο ΑΕΠ. Τα δημοσιονομικά πακέτα βραχυχρόνιας τόνωσης της ζήτησης μπορούν να μειώσουν την πιθανότητα έναρξης μίας βαθιάς υφέσεως βραχυχρόνια αλλά η αναπτυξιακή των επίδραση είναι περιορισμένη και αποστερούν πολύτιμους πόρους. Οι δημόσιες επενδύσεις από την άλλη, πληρούν μεν το κριτήριο της ισχυρής πολλαπλασιαστικής επίδρασης στο ΑΕΠ αλλά η ενίσχυσή των είναι δυσχερής εξαιτίας του δημοσιονομικού εκτροχιασμού.³⁰ Άλλωστε, οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν μικρό μέρος του συνόλου των επενδύσεων. Κατά συνέπεια, οι ιδιωτικές επενδύσεις αποτελούν προτεραιότητα. Διαρκούσης της κρίσης, οι επενδύσεις πλήττονται από το δυσμενές διεθνές κλίμα και την απροθυμία ανάληψης κινδύνου. Ωστόσο, υπάρχουν μεγάλα κεφάλαια στις αγορές τα οποία αναμένουν σημάδια σταθεροποίησης και ανάκαμψης της οικονομικής δραστηριότητας για να αναζητήσουν επενδυτικές ευκαιρίες. Ο στόχος πρέπει να είναι διττός: τόσο ενεργοποίηση αδρανών εγχώριων πόρων, όσο και προσέλκυση Αμέσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ).

Δεν είναι όμως όλες οι επενδύσεις εξίσου ωφέλιμες. Εξηγήθηκε ανωτέρω ότι όλες οι δράσεις, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών τόνωσης των επενδύσεων, πρέπει να κατατείνουν προς την κατεύθυνση της αποφασιστικής ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας. Τα τελευταία έτη, και οι λιγοστές ξένες επενδύσεις οι οποίες έγιναν στη χώρα αφορούσαν κατά κύριο λόγο εξαγορά εγχωρίων

του δημοσιονομικού ελλείμματος και την υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας του ελληνικού δημοσίου από τον οίκο Fitch.

³⁰ Η Ελλάδα υποχρεούται εκ της συμμετοχής στην ΟΝΕ να μειώσει άμεσα τα δημοσιονομικά της ελλείμματα. Το γεγονός ότι το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι ήδη το υψηλότερο στην ΕΕ-27 (για να μην αναφερθούν οι συνεχείς αναθεωρήσεις των στοιχείων) ελαχιστοποιεί την υπομονή των ευρωπαϊκών θεσμών.

παραγωγικών μονάδων και όχι δημιουργία νέων μονάδων (Greenfield investment). Αυτό θα ήταν λιγότερο προβληματικό εάν οι απελευθερούμενοι εγχώριοι πόροι κατευθύνοντο σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Αυτό σπανίως συνέβη λόγω, αφενός των παθογενειών του οικονομικού περιβάλλοντος (γραφειοκρατία, διαφθορά κτλ), και αφετέρου της έλλειψης παραγωγικής κουλτούρας από την ελληνική επιχειρηματική τάξη η οποία εν γένει φαίνεται να προτιμά βραχυχρόνιου ορίζοντα επενδύσεις και αναθέσεις δημοσίων έργων. Όσες ξένες επενδύσεις δεν ήταν εξαγορές εγχωρίων ανταγωνιστών, αφορούσαν κυρίως δραστηριότητες εξυπηρέτησης της εγχώριας αγοράς (λιανικό και χονδρικό εμπόριο, κύρια καταναλωτικών αγαθών) και όχι παραγωγικές επενδύσεις ή την χρησιμοποίηση της χώρας ως πλατφόρμας για την διεξαγωγή εξαγωγών σε γειτονικές αγορές.

Αυτός ο τύπος ΑΞΕ δεν είναι πάντα επωφελής για τις χώρες υποδοχής. Γενικά, οι ΑΞΕ υποκατάστασης εισαγωγών στις εκβιομηχανισμένες χώρες κατευθύνονται από την ζήτηση των πολιτών των χωρών υποδοχής. Ωστόσο, οι Kojima και Ozawa (1985) δείχνουν ότι οι ΑΞΕ υποκατάστασης εμπορίου μπορεί να εκτοπίζουν την εγχώρια παραγωγή και να μειώνουν την ευημερία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι χώρες υποδοχής να έχουν μόνιμα εμπορικά ελλείμματα εφόσον εισάγουν ακόμα και σε τομείς στους οποίους έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Η Ελλάδα, αντιθέτως, χρειάζεται ΑΞΕ οι οποίες δημιουργούν εμπόριο (trade oriented) και συμπληρώνουν το συγκριτικό της πλεονέκτημα, βελτιώνοντας την ευημερία. Η συνολική ευημερία θα αυξηθεί ακόμα περισσότερο αν η διεθνής παραγωγή βοηθήσει στην αναδιάρθρωση των κλάδων σε συμφωνία με ένα δυναμικό συγκριτικό πλεονέκτημα.

Προκειμένου να καταρτιστεί μία επιτυχής πολιτική επενδύσεων πρέπει καταρχήν να απαντηθεί το ερώτημα γιατί η Ελλάδα, ενώ δεν προσελκύει παραγωγικές επενδύσεις, προσελκύει επενδύσεις εξυπηρέτησης της εγχώριας αγοράς. Οι αιτίες αυτού του φαινομένου είναι πολλαπλές. Καταρχήν, η υπερτίμηση της πραγματικής ισοτιμίας σημαίνει ανταγωνιστικό μειονέκτημα για τις επιχειρήσεις οι οποίες θα αποφάσιζαν να παράγουν στην Ελλάδα και να εξαγάγουν σε άλλες χώρες, εκτός ζώνης

ευρώ.³¹ Αντίθετα, για την πώληση προϊόντων και υπηρεσιών που έχουν παραχθεί αλλού, με δεδομένο κόστος, το υψηλό επίπεδο τιμών σημαίνει μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους. Επιπλέον, η άνοδος του διαθέσιμου εισοδήματος των ελλήνων δημιούργησε δυναμική για μεγέθυνση των εγχωρίων αγορών, την οποία οι ξένες επιχειρήσεις έσπευσαν να εκμεταλλευτούν. Πιθανώς και οι ελληνικές εμπορικές επιχειρήσεις δεν υπήρξαν αρκετά ανταγωνιστικές σε όρους παραγωγικότητας και marketing ώστε να μην αφήσουν περιθώρια κερδοφορίας ξένων ανταγωνιστών.

Υπάρχουν όμως και λεπτοφυέστερες πτυχές. Ο Dunning (1986) υποστηρίζει ότι το επίπεδο και το είδος των εισερχόμενων (inward) και εξερχόμενων (outward) ΑΞΕ μίας χώρας και η ισορροπία μεταξύ των εξαρτώνται από το εθνικό επίπεδο ανάπτυξης.³² Η άποψη αυτή συμπληρώνει τη θεωρία του Κύκλου Προϊόντος (Verhoren, 1966), η οποία υποστηρίζει ότι οι ανεπτυγμένες χώρες εξειδικεύονται στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας, η οποία δεν είναι ευρέως διαθέσιμη. Οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες παράγουν προϊόντα χαμηλότερης –και άρα διαθέσιμης σε όλους- τεχνολογίας, εκμεταλλευόμενες το χαμηλότερο κόστος εργασίας τους. Η Ελλάδα όμως δεν βρίσκεται πλέον σε πρώιμο στάδιο της ανάπτυξης της ώστε να έχει χαμηλό κόστος εργασίας.³³ Επομένως, δεν πραγματοποιούνται πλέον επενδύσεις οι οποίες να έχουν σκοπό να εκμεταλλευτούν το χαμηλό κόστος εργασίας και τους φυσικούς πόρους.³⁴ Η χώρα όμως δεν έχει καταφέρει και να ωθήσει επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται σε κλάδους

³¹ Αυτή η απώλεια ανταγωνιστικότητας είναι περισσότερο επώδυνη επειδή η χώρα στηρίζεται σε τυποποιημένα, ώριμα προϊόντα ελαστικής ζήτησης στα οποία ο ανταγωνισμός διεξάγεται κυρίως σε όρους τιμής και όχι ποιότητας. Αυτό επιτείνει το πρόβλημα της χαμηλής κερδοφορίας των παραγωγικών επενδύσεων το οποίο παρατηρείται σε πολλές χώρες εκτός του ανεπτυγμένου Βορρά, συνεπεία της χαμηλής δομικής ανταγωνιστικότητάς των.

³² Αντίστροφα, ο τύπος και η ταχύτητα ανάπτυξης μίας χώρας εξαρτώνται από τις ΑΞΕ που μπορεί να προσελκύσει και από την ισχύ των δικών της πολυεθνικών (ποσό και τύπος ΑΞΕ που αυτές κάνουν). Περί προόδου ο λόγος.

³³ Την ανάγκη να αποφευχθεί κάθε σκέψη ειδίκευσης σε αυτές τις δραστηριότητες επισημαίνει και ο Στουρνάρας (2009).

³⁴ Αντιθέτως, ελληνικές επιχειρήσεις μετεγκαθίστανται σε γειτονικές χώρες χαμηλού εργατικού κόστους, απισχνάζοντας περαιτέρω την παραγωγική βάση.

αιχμής να εγκατασταθούν εδώ, για λόγους οι οποίοι θα εξηγηθούν στη συνέχεια.

Περαιτέρω, ο Knickerbocker (1973) υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις που διεθνοποιούνται ανήκουν σε κλάδους με ολιγοπωλιακή δομή, δηλαδή λίγες επιχειρήσεις, προϊόντα κοντινά υποκατάστατα αλλήλων και αλληλοδιασύνδεση της αγοράς και των πολιτικών των επιχειρήσεων.³⁵ Τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε συνδυασμό με ταχέως μεταβαλλόμενες αγορές οδηγούν στη μείωση του αριθμού των παραγωγών, καθώς οι οικονομίες κλίμακας και οι ειδικές ικανότητες τις οποίες ανέπτυξαν οι πολυεθνικές, εξαλείφουν τους μικρότερους παίκτες και λειτουργούν ως εμπόδια εισόδου στην αγορά. Προφανώς, υπάρχει μία σημαντική ευθύνη της οικονομικής πολιτικής για το γεγονός ότι κάποιοι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας απέκτησαν χαρακτηριστικά ολιγοπωλιακής αγοράς. Η ευθύνη δεν εξαντλείται στην ελλιπή λειτουργία των αρχών ανταγωνισμού οι οποίες επέτρεψαν την σύμπτυξη καρτέλ και τη δημιουργία δεσποζουσών θέσεων με, ενίοτε, αθέμιτα μέσα (damping). Περιλαμβάνει και την παρουσία ακαμψιών, αναποτελεσματικότητας και αστάθειας του νομικού και φορολογικού πλαισίου στις αγορές ενδιάμεσων αγαθών και γνώσης.³⁶ Περιλαμβάνει επίσης την ύπαρξη περιθωρίου για ενδοεπιχειρησιακή τιμολόγηση (transfer pricing).

Από αυτή την ανάλυση συνάγεται ότι απαιτείται μία διττή προσπάθεια πρόκρισης των επενδύσεων οι οποίες διεξάγονται προς αναζήτηση αποτελεσματικότητας έναντι εκείνων που αναζητούν αγορές προς εκμετάλλευση. Το πρώτο σκέλος, δηλαδή να καταστεί η Ελλάδα τόπος

³⁵ Ο συγγραφέας χωρίζει τις επενδύσεις σε δύο κατηγορίες. Αρχικά, πραγματοποιούνται επιθετικές επενδύσεις οι οποίες κινητροδοτούνται από ευκαιρίες κατάκτησης αγοράς, εκμετάλλευσης νέων τεχνολογιών ή φυσικών πόρων. Ακολουθούν αμυντικές επενδύσεις από πολυεθνικές επιχειρήσεις οι οποίες αντιδρούν έτσι στις επιθετικές επενδύσεις των ανταγωνιστών τους οι οποίες πλήττουν την κερδοφορία τους και αυξάνουν τον κίνδυνο απώλειας αγορών. Στοιχεία αυτής της διαδικασίας είναι ευδιάκριτα στην είσοδο πολλών πολυεθνικών ομίλων στην ελληνική αγορά.

³⁶ Όταν οι αγορές ενδιάμεσων προϊόντων (ή γνώσης) είναι ατελείς, οι επιχειρήσεις τις παρακάμπτουν δημιουργώντας εσωτερικές αγορές, δηλαδή φέρνοντάς υπό την κατοχή και τον έλεγχό τους αυτές τις δραστηριότητες (Buckey and Casson, 1976).

υψηλής αποτελεσματικότητας, απαιτεί αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών της παραγωγής (total factor productivity).³⁷ Υψηλή ολική παραγωγικότητα σημαίνει ενσωμάτωση τεχνολογικής προόδου, βελτίωση της ποιότητας του εργατικού δυναμικού και της θεσμικής οργάνωσης της παραγωγής. Συγκεκριμένες δράσεις: δημιουργία οικονομικοκοινωνικού περιβάλλοντος φιλικού στην επιχειρηματικότητα, εξοπλισμός του ανθρώπινου δυναμικού με εξειδικεύσεις που απαιτεί η μεταμοντέρνα οικονομία, αναβάθμιση των γενικών υποδομών, μείωση της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς, επένδυση στη γνώση και την έρευνα προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, ένα σαφές χωροταξικό σχέδιο. Συνολικά ομιλούμε περί του μετασχηματισμού της χώρας σε Κέντρο Αριστείας (centre of excellence), δηλαδή της δημιουργίας οικονομικών κλίμακας και φάσματος οι οποίες να ωθούν επιχειρήσεις σε κλάδους αιχμής να εγκατασταθούν εδώ. Το δεύτερο σκέλος, ο περιορισμός της δυνατότητας των επιχειρήσεων εξυπηρέτησης της εγχώριας αγοράς να δημιουργούν ολιγοπωλιακές συνθήκες, απαιτεί βελτίωση του θεσμικού πλαισίου και του ελέγχου και εξάλειψη των διαφορών πληθωρισμού.

Μία συστηματικότερη ανάλυση του αναγκαίου μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας μπορεί να γίνει στο πλαίσιο των Νέων Θεωριών Εμπορίου. Αυτές οι θεωρίες, με βασική συνεισφορά του Krugman (1991), εκκινούν από την παραδοχή ότι οι περισσότερες αγορές έχουν χαρακτηριστικά ατελούς ανταγωνισμού και αυξουσών οικονομικών κλίμακας. Η κεντρική τους θέση είναι ότι το εμπόριο, η χωροθέτηση της οικονομικής δραστηριότητας, η δημιουργία συστάδων και η γεωγραφική συγκέντρωση-εξειδίκευση της παραγωγής (clustering and agglomeration) οφείλονται σε: α) παραδοσιακού τύπου συγκριτικά πλεονεκτήματα (διαφορές στα αποθέματα παραγωγικών συντελεστών α la Ricardo, Heckscher-Ohlin), και β) πλεονεκτήματα που δημιουργούν οι οικονομίες κλίμακας. Επαγωγικά, οι οικονομίες κλίμακας καθορίζουν την κατεύθυνση της

³⁷ Οι Cahn και Saint-Guilhem (2007), μεταξύ άλλων, έχουν δείξει ότι η αποτελεσματικότητα με την οποία συνδυάζονται οι εισροές της παραγωγής, κεφάλαιο και εργασία, έχει μεγαλύτερη σημασία στη διαμόρφωση του δυνητικού προϊόντος των οικονομιών της Ευρωζώνης και από αυτό το ίδιο το απόθεμα αυτών των συντελεστών.

περιφερειακής ολοκλήρωσης και τις μεταβαλλόμενες νόρμες δραστηριότητας στην διαίρεση Βορρά – Νότου. Η επέκταση των πολυεθνικών του τριτογενούς τομέα στην Ελλάδα μπορεί να αποδοθεί κυρίως σε οικονομίες κλίμακας εσωτερικές στην επιχείρηση (τύπου Chamberlin). Το μεγάλο μέγεθος των ξένων επιχειρήσεων σε σχέση με τους εγχώριους ανταγωνιστές τους στον κλάδο μειώνει το κόστος παραγωγής κατά μονάδα προϊόντος και τους δίνει πλεονεκτήματα. Αυτό οδηγεί στις ολιγοπωλήσεις των αγορών που έχουν παρατηρηθεί τα τελευταία έτη. Η χώρα, αντιθέτως, χρειάζεται να συγκεντρώσει στο έδαφος της επιχειρήσεις κλάδων υψηλής τεχνολογίας και καινοτομίας. Για να επιτευχθεί αυτό, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, απαιτούνται κατάλληλες πολιτικές και οικονομικό περιβάλλον τα οποία να ωθήσουν ικανό αριθμό τέτοιων επιχειρήσεων να εγκατασταθούν σε συγκεκριμένη τοποθεσία εντός της επικράτειας. Αυτό θα δημιουργήσει αποτελέσματα διάχυσης (spillover effects) από επιχείρηση σε επιχείρηση, δηλαδή εξωτερικές οικονομίες κλίμακας (τύπου Marshall). Και άλλες επιχειρήσεις από τον ίδιο κλάδο θα συγκεντρώνονται για να εκμεταλλευτούν τα αποτελέσματα διάχυσης, το οποίο θα οδηγήσει σε γεωγραφική συγκέντρωση παραγωγής (spatial agglomeration), οριζόντια ή και κάθετα. Αυτό θα οδηγήσει στη δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στον κλάδο συνολικά παρά στη μεμονωμένη επιχείρηση.

Δεδομένου ότι οι ανεπτυγμένες χώρες έχουν ήδη υψηλή συσσώρευση καινοτόμων κλάδων για ιστορικούς λόγους, χώρες σαν την Ελλάδα εκκινούν από μειονεκτική αφετηρία. Ωστόσο, οι νόρμες συγκέντρωσης της παραγωγής και άνισης ανάπτυξης δεν είναι απαραίτητο να είναι μόνιμες και σωρευτικές. Μπορούν να αναστραφούν αλλά προς τούτο είναι κομβική η σημασία των υποδομών μεταφορών. Εφόσον καταφέρουμε να κρατήσουμε τους μισθούς σε ανταγωνιστικά επίπεδα εν σχέσει με εκείνους στο Βορρά (με ίση ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού όμως), τα χαμηλότερα κόστη μεταφορών θα καταστήσουν αποτελεσματική σε όρους κόστους την μεταφορά της παραγωγής εδώ και τις εξαγωγές πίσω στις ανεπτυγμένες χώρες. Επίσης είναι κρίσιμη η δημιουργία κλίματος φιλικού στις επενδύσεις και την επιχειρηματικότητα εν γένει. Μέμνησο ότι οι προσδοκίες των μεταβολών και μετατοπίσεων μπορούν από μόνες τους να πυροδοτήσουν

και να επιταχύνουν τις μεταβολές, δηλαδή οι προσδοκίες μπορούν να αποβούν αυτοεκπληρούμενες. Στην μεταπολιτευτική Ελλάδα επικρατεί μία ιδιότυπη, πολιτικά φορτισμένη εχθρότητα προς το επιχειρείν και μία επίκληση του κράτους για την άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων και την παροχή ασφαλούς εργασίας. Η συμπεριφορά της ελληνικής επιχειρηματικής τάξης δεν είναι ασυσχέτιστη με την επικράτηση αυτής της αντίληψης. Ωστόσο, πρέπει να γίνει σαφές ότι χωρίς μια σημαντική άνθηση των ιδιωτικών επενδύσεων, εγχώριων και ξένων, τα επόμενα χρόνια, οι προοπτικές ανάπτυξης θα παραμείνουν παγιδευμένες σε χαμηλούς ρυθμούς. Αυτό συνεπάγεται ανεργία και κοινωνικές συγκρούσεις. Τότε, το υπερχρεωμένο ελληνικό κράτος δεν θα μπορέσει να παράσχει καμία λύση.

Ευκαία επίσης είναι η δημιουργία ισχυρότερων επιχειρηματικών σχημάτων. Τα μεγάλα σχήματα επιτρέπουν την οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση, χωρίς η επέκταση να παραβιάζει την αρχή της προσαρμογής στις τοπικές ιδιαιτερότητες. Τα σχήματα αυτά θα μπορούν να επενδύουν περισσότερο από το σημερινό ανεπαρκές επίπεδο σε έρευνα αγοράς, ανάπτυξη καινοτομικών προϊόντων, πάγια, τεχνολογίες πληροφορικής, επιμόρφωση εργαζομένων, νέες οργανωτικές δομές και ικανότητες διοίκησης, εφόσον θα μπορούν να αξιοποιούν αποτελεσματικότερα τις οικονομίες κλίμακας και φάσματος οι οποίες προκύπτουν από τις μεγάλες επενδύσεις. Επίσης, θα δώσουν ώθηση στη δημιουργία συστάδων (clusters). Περαιτέρω, τα μεγάλα σχήματα έχουν καλύτερες ικανότητες διαπραγμάτευσης (καλύτερες τιμές στις διεθνείς αγορές), καλύτερη πρόσβαση σε διεθνή δίκτυα διανομής, προωθούν τη δημιουργία επώνυμων προϊόντων και υπηρεσιών και την ανταγωνιστικότερη προώθησή των διεθνώς, έχουν μικρότερη εξάρτηση από συγκεκριμένες αγορές-στόχους και ποικιλότητα. Τέλος, το ικανό μέγεθος θα αυξήσει και την πιστοληπτική ικανότητα των επιχειρήσεων, παρέχοντάς τους ευχερή πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Όλα αυτά διευκολύνουν την ανάπτυξη της εξωστρέφειας και τη δημιουργία παραγωγικού οικονομικού κλίματος.

Μέρος της συνολικής προσπάθειας πρέπει να είναι και μία συγκροτημένη μεταναστευτική πολιτική. Η αθρόα

προσέλευση ανειδίκευτων και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου μεταναστών βοήθησε την ανάπτυξη των προηγούμενων ετών. Αυτό συνέβη όμως με την επιβίωση δραστηριοτήτων έντασης εργασίας και χαμηλής τεχνολογίας, οι οποίες βασίζονται στο χαμηλό κόστος εργασίας. Η ύπαρξη δηλαδή μεγάλου αριθμού μεταναστών παρεμπόδισε την έγκαιρη απελευθέρωση πόρων για να κατευθυνθούν προς παραγωγικότερους τομείς οι οποίοι ενσωματώνουν γνώση και υψηλότερη προστιθέμενη αξία.³⁸ Εξηγήθηκε όμως ότι ακριβώς αυτό είναι το ζητούμενο για την Ελλάδα εφεξής. Οι δραστηριότητες έντασης εργασίας θα φθίσουν ούτως ή άλλως τα επόμενα χρόνια δεδομένης της ύπαρξης χωρών με χαμηλότερο κόστος εργασίας. Η διαδικασία μετασχηματισμού δεν θα είναι ευχάριστη για όλους και το κράτος οφείλει να στηρίξει αυτούς που θα πληγούν. Είναι όμως προϋπόθεση επιβίωσης της χώρας. Σε τελική ανάλυση, λυσιτελείς –και γι αυτό ανθρωπιστικές– είναι μόνο οι πολιτικές οι οποίες επιβοηθούν την οικονομική ανάπτυξη των χωρών προέλευσης των μεταναστών. Τα μεταναστευτικά κύματα απλώς αναδιανέμουν την φτώχεια εις βάρος της εργατικής τάξης των ανεπτυγμένων χωρών.³⁹

5.2 Ενίσχυση εξαγωγών: ποιες εξαγωγές και πώς;

Οι πολιτικές για την ενίσχυση των παραγωγικών επενδύσεων οφείλουν να θέτουν ως γνώμονα την αύξηση των εξαγωγών. Αφενός, η δραματική κατάσταση του ΙΤΣ και του εξωτερικού χρέους καθιστά επείγουσα την ανάγκη βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων. Αφετέρου, είναι

³⁸ Μία πιο ολοκληρωμένη ανάλυση των επιπτώσεων της μετανάστευσης θα πρέπει να περιλάβει και την επίδρασή της στα συστήματα υγείας, παιδείας και κοινωνικής ασφάλισης. Δεδομένου ότι μεγάλο μέρος των μεταναστών εργάζεται παράνομα και άρα δεν καταβάλλει εισφορές και φόρους, κάνει χρήση όμως των κοινωνικών παροχών, είναι πολύ πιθανό ότι το καθαρό αποτέλεσμα είναι αρνητικό. Τα σχετικά στοιχεία όμως είναι αναξιόπιστα και δεν επαρκούν για οριστική γνωμάτευση. Το σίγουρο είναι ότι δεδομένης της χαμηλής μέσης ηλικίας τους, οι μετανάστες θα ασκήσουν μεγάλες πιέσεις στο –ήδη οριακής βιωσιμότητας– σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Ως αποτέλεσμα και των λοιπών παραγόντων που αναφέρθηκαν, θα πρέπει να συνυπολογιστεί και το κόστος μελλοντικών – πολύ πιθανών– διαφυλετικών συγκρούσεων.

³⁹ Είναι τεκμηριωμένο πως η αύξηση της μετανάστευσης συμπίπτει με την επιβράδυνση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των φτωχότερων πολιτών των χωρών υποδοχής λόγω της συμπίεσης των μισθών και των παροχών τις οποίες προκαλεί ο εφεδρικός στρατός των ανέργων μεταναστών.

τεκμηριωμένο ότι οι εξαγωγές ασκούν πολλαπλασιαστική επίδραση στο ΑΕΠ. Προσομοιώσεις⁴⁰ έχουν δείξει ότι μία αύξηση 1% της ξένης ζήτησης για ελληνικά προϊόντα και υπηρεσίες, η οποία μεταφράζεται σε ισο-ποσοστιαία αύξηση των εξαγωγών μεσο-χρόνια, επιφέρει μία μόνιμη αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,23% στο διηνεκές. Η επένδυση σε επιχειρήσεις εξαγωγικού προσανατολισμού δεν θα βελτιώσει απλώς τα έσοδα από εξαγωγές. Το ποιοτικό σε ανταγωνιστικότητα εξαγωγικό περιβάλλον και η ανάπτυξη των υπηρεσιών θα οδηγήσουν σε μία δυναμική διαδικασία αναδιάρθρωσης προς καινούριες εξειδικεύσεις και συνακόλουθη υποκατάσταση εισαγωγών με διπλή ωφέλεια για τη χώρα. Περαιτέρω, θα συνδράμει στη μεγιστοποίηση, μακροχρονίως, του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, την καλλιέργεια παραγωγικής κουλτούρας, αλλά και την δημιουργία φορολογικών εσόδων για την αποπληρωμή των δημόσιων ελλειμμάτων και χρεών.

Η στροφή προς την ποιότητα και στις εξαγωγές θα περιορίσει την ανάγκη μείωσης του κόστους εργασίας για την αναστροφή των απωλειών ανταγωνιστικότητας. Επειδή τα προϊόντα και οι υπηρεσίες υψηλής ποιότητας έχουν χαμηλότερη ελαστικότητα τιμής, δεν επηρεάζονται τόσο από την πραγματική υπερτίμηση. Επιπλέον έχουν υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα, άρα η παγκόσμια ζήτηση γι αυτά αναμένεται να αυξάνεται διαχρονικά όσο αυξάνεται το παγκόσμιο ΑΕΠ. Για να καταστεί όμως εφικτή μία στρατηγική ποιότητας θα απαιτηθεί μία σημαντική επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, γνώσεις, δεξιότητες, έρευνα και σύνδεση της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα.

Τα τελευταία χρόνια συντελείται μία βραδεία αναδιάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών προς τομείς έντασης τεχνολογίας και γνώσης. Κλάδοι, όπως τα μη σιδηρούχα μέταλλα, οι συσκευές και ο εξοπλισμός τηλεπικοινωνιών, τα πλαστικά, τα καλλυντικά προϊόντα, ο βιομηχανικός εξοπλισμός, τα ιατρικά και φαρμακευτικά προϊόντα και τα

⁴⁰ Από το Τριμηνιαίο Υπόδειγμα της ΤτΕ, Sideris and Zonzilos (2005). Το αποτέλεσμα αυτό βασίζεται σε στοιχεία μέχρι το 2004 και σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του μοντέλου (νεοκλασικό για τη μακροχρόνια ισορροπία, Κεϋνσιανό για τις βραχυχρόνιες διακυμάνσεις).

οχήματα ακολουθούν ανοδική πορεία.⁴¹ Όπως όμως σημειώνει και ο Γιαννίτσας (2008), η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας δεν είναι επαρκής και δεν αντισταθμίζει την επιδείνωση στα προϊόντα μέσης και χαμηλής τεχνολογίας. Το εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων είναι πλέον ελλειμματικό λόγω της διείσδυσης προϊόντων χαμηλότερου κόστους στην Ελλάδα και τις αδυναμίες της ελληνικής γεωργίας (εμμονή σε παραδοσιακά προϊόντα, μικρό μέγεθος γεωργικών εκμεταλλεύσεων, αδυναμία προώθησης, κουλτούρα παραγωγής για τις επιδοτήσεις της ΚΑΠ κτλ). Η ανάγκη στροφής προς την ποιότητα είναι αναμφισβήτητη και για τον πρωτογενή τομέα: βιολογικές καλλιέργειες, προϊόντα υγιεινής διατροφής, οργάνωση γεωργών και συστήματα ελέγχου ποιότητας. Στροφή προς εξαγωγή υπηρεσιών υψηλότερης ποιότητας δρομολογείται και στον τριτογενή τομέα. Οι δύο σημαντικότεροι τομείς είναι αυτοί του τουρισμού και των μεταφορών (κυρίως της ναυτιλίας), οι οποίοι τα τελευταία έτη αποδίδουν περίπου το 24% και 34% αντίστοιχα των συνολικών εσόδων από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών.⁴² Ειδικά ο τουρισμός, παράγει, άμεσα ή έμμεσα μέσω διαχύσεων δαπανών και εισοδημάτων σε άλλους τομείς της οικονομίας, το 16% περίπου του ΑΕΠ και απασχολεί, έμμεσα και άμεσα, το 16% του ενεργού εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, συμβάλλει στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, διότι σημαντικό τμήμα του αναπτύσσεται εκτός των δύο μεγάλων αστικών κέντρων. Ο τουρισμός πρέπει λοιπόν να διαμορφώσει μία νέα, ολοκληρωμένη στρατηγική για να ξεπεράσει τις υστερήσεις τις οποίες δημιούργησε τα άναρχο μοντέλο ανάπτυξης. Οφείλει να εκσυγχρονίσει τις υποδομές του, να βελτιώσει τη σχέση ποιότητας προς τιμή, να απευθυνθεί σε νέες αγορές και υψηλότερα εισοδήματα τουριστών και να αναπτύξει ποικιλότητα ώστε να μην χάσει την επαφή του με τις νέες τάσεις στην τουριστική βιομηχανία.

Οι τάσεις στροφής προς την ποιότητα πρέπει να ενισχυθούν τα επόμενα έτη. Στους υφιστάμενους τομείς

⁴¹ Αντίθετα, τομείς όπως τα είδη ενδυμασίας και κλωστούφαντουργίας, τα φρούτα, λαχανικά και δημητριακά, τα σιδηρομεταλλεύματα και τα μη μεταλλικά ορυκτά και ο καπνός φθίνουν στην αξία των ελληνικών εξαγωγών. Ίδε ΚΕΕΜ (2008).

⁴² ΤΤΕ, Ισοζύγιο Εξωτερικών Συναλλαγών, Δεκέμβριος 2008.

πρέπει να επιδιωχθεί η αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας. Αυτό σημαίνει εγχώρια παραγωγή τεχνολογίας. Εάν γίνεται μία απλή συναρμολόγηση κι επανεξαγωγή σε αναπτυσσόμενες χώρες τα οφέλη θα είναι μικρά και εν πολλοίς θα αντισταθμίζονται από τις υψηλές εισαγωγές ενδιάμεσων αγαθών, όπως συμβαίνει σήμερα. Η εξαγωγική προσπάθεια όμως επιβάλλεται να επεκταθεί και σε άλλους κλάδους οι οποίοι ενσωματώνουν γνώση. Οι ερευνητικοί φορείς πρέπει άμεσα να εκπονήσουν εμπεριστατωμένες μελέτες με ποσοτική τεκμηρίωση ταυτοποίησης των κλάδων στους οποίους η ελληνική οικονομία θα μπορούσε να έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Οι μελέτες αυτές πρέπει να περιλαμβάνουν:

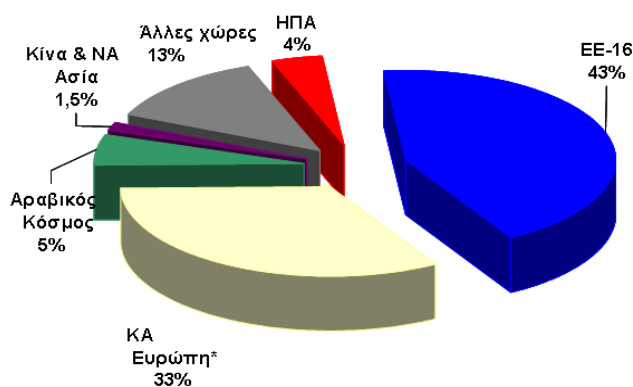
1. την ταξινόμηση των στοιχείων τα οποία αποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα για τη χώρα (κλίμα, πολιτισμός, απόθεμα ανθρώπινου κεφαλαίου, γεωγραφική θέση) και των οικονομικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα μπορούσαν να κεφαλαιοποιήσουν αυτά τα πλεονεκτήματα.
2. Ποσοτικοποίηση της προστιθέμενης αξίας η οποία θα προκύψει από τις σχετικές οικονομικές δραστηριότητες: σε μικροοικονομικό επίπεδο με μελέτες καθαρής παρούσας αξίας των projects και σε μακροοικονομικό επίπεδο με μέτρηση του συνολικού οφέλους για τη χώρα, συμπεριλαμβανομένων των εξωτερικών οικονομιών.
3. Πρόβλεψη των τάσεων στις παγκόσμιες αγορές για τα αντίστοιχα προϊόντα και υπηρεσίες.
4. Πρόταση κόστους κινήτρων που θα μπορούσαν να θεσπιστούν για να ενθαρρυνθεί η εξειδίκευση σε αυτούς τους τομείς.

Ως προς τα κίνητρα, οι εθνικές επιδοτήσεις δεν είναι η προτεινόμενη μέθοδος. Κάτι τέτοιο, αφενός θα προσέκρουε στις διατάξεις της Ε.Ε. περί ανταγωνισμού. Αφετέρου, οι επιδοτήσεις ιστορικά έχουν αποδειχτεί αναποτελεσματικές καθόσον επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό, προκαλούν στρεβλώσεις στις σχετικές τιμές των προϊόντων και υπηρεσιών (άρα στροφή πόρων προς μη αποτελεσματικές δραστηριότητες) και δημιουργούν κρατικοδίαιτες επιχειρήσεις οι οποίες αδυνατούν να ανταγωνιστούν διεθνώς μετά το πέρας των επιδοτήσεων.⁴³ Προτεινόμενες μέθοδοι ενίσχυσης είναι η

⁴³ Πιθανή εξαίρεση αποτελούν κάποιες δραστηριότητες με υψηλό αρχικό κόστος κτήσης παγίων και διείσδυσης στις

εντατικότερη ενημέρωση των επιχειρηματιών για τις ευκαιρίες νέων αγορών και τα ευρωπαϊκά προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, η ορθολογικοποίηση του πλαισίου χρηματοδότησης (η οποία είναι παραδοσιακά ισχνή για νέες δραστηριότητες οι οποίες θεωρούνται ότι ενσωματώνουν υψηλότερο ρίσκο) και η μείωση του έμμεσου κόστους έναρξης και λειτουργίας επιχειρήσεων (γραφειοκρατία, διαφθορά, ασαφές χωροταξικό πλαίσιο, χαμηλής ποιότητας υποδομές κτλ). Η δεινή δημοσιονομική κατάσταση της χώρας απαγορεύει τις μεγάλες φοροελαφρύνσεις στις επενδύσεις αλλά οι φορολογικοί συντελεστές δεν πρέπει να αποκλίνουν πολύ από αυτούς των χωρών της ΕΕ ώστε να μην δημιουργείται φορολογικό μειονέκτημα.

Διάγραμμα 15: αγορές προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, 2007

* Βαλκάνια, Κ. Ευρώπη, ΚΑΚ

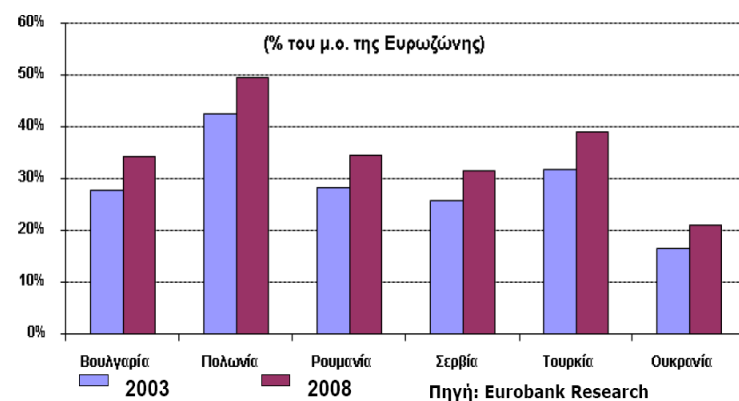
Πηγή: ΤτΕ

Μεταβολές συντελούνται και στις αγορές προορισμού των εξαγωγών. Το 33% των ελληνικών εξαγωγών κατευθύνεται πλέον προς χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ίδη Διάγραμμα 15). Επειδή αυτές οι εξαγωγές αφορούν σε σημαντικό βαθμό φθίνοντες κλάδους, η εξέλιξη αυτή απορρέει εν μέρει από την απώλεια συγκριτικού πλεονεκτήματος στις προηγμένες αγορές για τα προϊόντα έντασης εργασίας. Ωστόσο, τα δημιουργηθέντα κανάλια πρόσβασης στις καινούριες αγορές και η σημαντική παρουσία ελληνικών τραπεζών και επιχειρήσεων στην περιοχή είναι σημαντικά για το μέλλον.

σχετικές αγορές, για τις οποίες ισχύει το επιχείρημα της νηπιακής βιομηχανίας.

Οι χώρες της Νέας Ευρώπης, αν και πλήττονται επί του παρόντος από την κρίση, έχουν μεγάλο αναπτυξιακό δυναμικό λόγω του χαμηλού ακόμα κατά κεφαλήν προϊόντος των (ίδη Διάγραμμα 16), του χαμηλού κόστους αλλά ικανοποιητικής ποιότητας ανθρώπινου δυναμικού και του υψηλού επιπέδου ΑΞΕ που προσελκύουν. Η έμφαση όμως πλέον πρέπει να δοθεί στις επιχειρήσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνται στους δυναμικούς τομείς, απευθύνονται σε δυναμικές αγορές, και αξιοποιούν ελληνικά συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Διάγραμμα 16: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ χωρών Νέας Ευρώπης (% μ.ο. Ευρωζώνης)

Προϋπόθεση της εξαγωγικής προσπάθειας είναι η αναβάθμιση των υποδομών, οι οποίες λειτουργούν ως ατμομηχανή δημιουργώντας οικονομίες κλίμακας και φάσματος για τις υπόλοιπες δραστηριότητες. Τα έτη της ΟΝΕ, το 25% των ελληνικών επενδύσεων αφορούσε κατασκευές (πλην κατοικιών) και το 38% εξοπλισμό. Τα προσεχή έτη, οφείλουμε να ενισχύσουμε τις επενδύσεις στην παιδεία, περιλαμβανομένης της έρευνας και ανάπτυξης και τις υποδομές μεταφορών οι οποίες ήδη αναφέρθηκαν. Επιπλέον, επενδύσεις χρειάζονται στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση, τις τηλεπικοινωνίες, την υγεία και την ενέργεια. Ιδιαίτερη έμφαση μεταξύ των μελλοντικών επενδύσεων πρέπει να αποδοθεί στις

ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ). Οι ΑΠΕ έχουν πολλαπλά οφέλη. Καταρχήν ωφελούν την ποιότητα ζωής, συμβάλλοντας στον περιορισμό της χρήσης μορφών ενέργειας οι οποίες μολύνουν το περιβάλλον. Πέραν αυτού όμως, η ζήτηση για ενέργεια φιλική προς το περιβάλλον αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά τα προσεχή έτη καθόσον οι ΑΠΕ μειώνουν το κόστος συμμόρφωσης προς τις επιταγές του Κιότο. Τέλος, μειώνουν την εξάρτηση της ενεργοβόρας ελληνικής οικονομίας από το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο, το οποίο επιβαρύνει σημαντικά το εξωτερικό ισοζύγιο και αφαιρεί πόρους.

6. Συμπεράσματα

Η διεθνής κρίση, αναδεικνύοντας τις ελληνικές παθογένειες και μεγεθύνοντας τις συνέπειές των, σηματοδοτεί και επισπεύδει το αναγκαστικό τέλος του παρόντος αναπτυξιακού υποδείγματος. Οι Έλληνες, κράτος και ιδιώτες, πρέπει να παύσουν να δαπανούν περισσότερο απ' όσα παράγουν. Δεν πρόκειται απλώς για ένα ζήτημα οικονομικής διατηρησιμότητας αλλά, τελικώς, έχει και ηθική διάσταση: η γενεά η οποία είναι οικονομικώς δρώσα επί του παρόντος συντηρεί ένα επίπλαστο επίπεδο ευημερίας μετακυλίνοντας το κόστος, δηλαδή καταδικάζοντας σε χαμηλότερη ευημερία τις επόμενες γενεές. Ήδη, εντός ενός περιβάλλοντος γενικευμένης φυγής των κεφαλαίων από τις περιφερειακές αγορές, το κόστος εξυπηρέτησης του ελληνικού χρέους έχει αυξηθεί σημαντικά. Ο κύριος λόγος είναι ότι οι αγορές αφυπνίστηκαν ως προς τους κινδύνους τους οποίους περικλείουν τα εκρηκτικά ελληνικά δίδυμα ελλείμματα, εξωτερικό και δημοσιονομικό. Αυτό σημαίνει ότι οι μακροοικονομικές ανισορροπίες βαίνουν αναγκαστικά προς διόρθωση, είτε μέσω σημαντικής αύξησης της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, είτε, αν αυτό δεν επιτευχθεί, μέσω μίας βαθιάς ύφεσης. Στο δεύτερο ενδεχόμενο, θα ξεκινούσε ένας φαύλος κύκλος αλληλοτροφοδοτούμενων μειώσεων προσφοράς και ζήτησης ώστε η ύφεση θα διαρκούσε επί μακρόν, καθόσον η χώρα δεν θα είχε τα αναπτυξιακά εργαλεία για να εξέλθει από αυτήν. Αυτό θα διόρθωνε πιθανόν την εξωτερική ανισορροπία αλλά θα καθήλωνε τη χώρα σε ένα μακροχρόνια χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας, όπως συνέβη στην

Πορτογαλία την προηγούμενη δεκαετία, και θα μείωνε το μακροχρόνιο δυναμικό προϊόν της. Πρέπει λοιπόν πάση θυσία να αυξηθεί η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών.

Η αποδοτικότητα του εξαγωγικού τομέα και των επενδύσεων θα ωφεληθεί εφόσον εφαρμοστούν διαρθρωτικές πολιτικές αύξησης της δομικής ανταγωνιστικότητας (αποτελεσματικότητας) της ελληνικής οικονομίας. Ακόμα, απαιτούνται παρεμβάσεις της οικονομικής πολιτικής για την εξάλειψη της διαφοράς πληθωρισμού από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης με καταπολέμηση των ολιγοπωλιακών καταστάσεων και των ακαμψιών, που εμποδίζουν την ισορροπία σε όλες τις αγορές. Η μακροοικονομική προσαρμογή όμως χρειάζεται για να επιτύχει και κλαδικές πολιτικές. Πρέπει να προωθηθούν παρεμβάσεις για τη μείωση των γραφειοκρατικών και άλλων κοστών έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας, την προσέλκυση ξένων επενδύσεων εξαγωγικού προσανατολισμού, τη συγκράτηση της ροπής για εισαγωγές και την υποκατάσταση με εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα. Η μείωση του πληθωρισμού και των εισαγωγών ως αποτέλεσμα της οικονομικής επιβράδυνσης προσφέρουν το εφελτήριο. Στηρίζοντας τις εξαγωγές και τις παραγωγικές επενδύσεις, συνδεόμαστε με τις ανάγκες της εποχής αλλά και δημιουργούμε τις προϋποθέσεις να δρέψουμε καρπούς, όταν ξεκινήσει η ανάκαμψη.

Η νέα ευημερία θα προκύψει μόνο από την εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητα, από τις αποτελεσματικές αγορές, από επενδύσεις σε παραγωγικές δραστηριότητες, σε υποδομές και το περιβάλλον. Ο αναγκαιός περιορισμός των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και των ιδιωτικών χρεών, αν δεν συνοδευτεί με τις παραπάνω πρωτοβουλίες, θα καθηλώσει τη χώρα σε μονιμότερη οικονομική καχεξία, χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο, σε περιορισμένες δυνατότητες κοινωνικών πολιτικών. Πρέπει να το συνειδητοποιήσουν και να εργαστούν μεθοδικά γι αυτό όλοι όσοι συμβάλλουν στην αναπτυξιακή διαδικασία, πολιτεία, τράπεζες, επιχειρήσεις, αλλά και ο κάθε πολίτης ξεχωριστά. _

Βιβλιογραφικές Αναφορές

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναστασάτος, Τ. (2008), Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής, Οικονομία & Αγορές, Eurobank Research, Τόμος III, Τεύχος 6, Ιούνιος.

Βρεττός, Ν. και Γ. Στουρνάρας (2009), Η Ελληνική Οικονομία σε Αναζήτηση Στρατηγικής: Άξονες και Δράσεις μίας Μεταρρυθμιστικής Πολιτικής, Σεπτέμβριος.

Γιαννίτσης, Τ. (2008), Τεχνολογία και Ανταγωνιστικότητα, στο συλλογικό τόμο Ελληνική Οικονομία: Κρίσιμα Ζητήματα Οικονομικής Πολιτικής, Έκδοση Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, επιμέλεια Τ. Γιαννίτση.

IOBE (2009), Η Ελληνική Οικονομία 3/09, Αρ. Τεύχους 57, Οκτώβριος.

Κατσέλη, Α. (2008), Σχεδιάζοντας ένα Νέο Οδικό Χάρτη Ανάπτυξης, στο συλλογικό τόμο Ελληνική Οικονομία: Κρίσιμα Ζητήματα Οικονομικής Πολιτικής, Έκδοση Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, επιμέλεια Τ. Γιαννίτση.

ΚΕΕΜ (2008), Ανακατατάξεις στην Εξαγωγική Δραστηριότητα: Δυναμικοί και Φθίνοντες Κλάδοι, Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών & Μελετών, Μάιος.

Bosworth, Β. και Τ. Κολλίντζας (2002), Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις κατά το Παρελθόν και Προοπτικές για το Μέλλον, στο συλλογικό τόμο Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος και Brookings Institution, επιμέλεια R.C. Bryant, Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς.

Μυλωνάς, Π και Γ. Παπακωνσταντίνου (2002), Μεταρρύθμιση της αγοράς προϊόντων στην Ελλάδα: προτεραιότητες Πολιτικής και Προοπτικές, στο συλλογικό τόμο Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος, Τράπεζα της Ελλάδος και Brookings Institution, Επιμέλεια Έκδοσης R.C. Bryant, Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς.

Ράπανος, Β, (2008) Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων Του Δημόσιου Τομέα, IOBE, Νοέμβριος.

Στουρνάρας, Γ. (2009), Οικονομική Πολιτική και Πραγματική Σύγκλιση, στο συλλογικό τόμο Ελληνική Οικονομία: Κρίσιμα Ζητήματα Οικονομικής Πολιτικής, Έκδοση Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, επιμέλεια Τ. Γιαννίτση.

Τράπεζα της Ελλάδος (2009), Ενδιάμεση Έκθεση για τη Νομισματική Πολιτική, Οκτώβριος.

Χαρδούβελης, Γ. (2008), Μακροοικονομική Διαχείριση και Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις, στο συλλογικό τόμο Ελληνική Οικονομία: Κρίσιμα Ζητήματα Οικονομικής Πολιτικής, Έκδοση Ιστορικού Αρχείου Alpha Bank, επιμέλεια Τ. Γιαννίτση.

ΑΓΓΛΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acemoglu, D., S. Johnson and J.A. Robinson (2001), Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution, NBER Working Paper 8460.

Athanassiou, E. (2007), Prospects for Household Borrowing in Greece and Their Importance for Growth, South-Eastern Europe Journal of Economics 1 (2007) 89-101.

Blanchard O. (2006), "Adjustment within the Euro. The difficult case of Portugal" MIT Working Paper 06-04.

Blanchard O. and Giavazzi F. (2002), Current Account Deficits in the Euro Area: The End of the Feldstein-Horioka Puzzle?, Brookings Papers on Economic Activity 2, p.p. 147-209.

Buckley, P.J. and M.C. Casson (1976), The Future of the Multinational Enterprise, London: MacMillan.

Cahn C. and A. Saint-Guilhem (2007), Potential output growth in several industrialised countries: A comparison, ECB Working Paper Series No 828, August.

Dunning, John H (1986) The Investment Development Cycle Revisited, Weltwirtschaftliches Archiv v122, n4 667-76.

European Commission (2009b), Ageing Report: Economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060), European Economy 2|2009

European Commission (2009), European Economic Forecast, Autumn.

Fagan G. and Gaspar, V. (2007), Adjusting to the Euro Area, ECB Working Paper No 716.

Gibson, H. D. (2009), Sectoral Growth in the Greek Economy 1995-2003, mimeo, Bank of Greece, May.

IMF (2006), Methodology for CGER Exchange Rate Assessments, November.

IMF (2009), Country Report No. 09/244, August.

Knickerbocker, F.T., (1973), Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise, Cambridge, MA: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University.

Kojima, K. and T. Ozawa (1985), Towards a Theory of Industrial Restructuring and Dynamic Comparative Advantage, Hitotsubashi Journal of Economics, vol 26, no 2.

Krugman, P. (1991), Increasing Returns and Economic Geography, Journal of Political Economy, 99, 483-99.

Sideris, D. and N. Zonzilos (2005), The Greek Model of the European System of Central Banks Multi-Country Model, Bank Of Greece Working Paper No. 20, February.

Standard & Poor's (2008), Rating Direct, Hellenic Republic, March.

OECD (2009), Economic Outlook No. 85, June.

OECD (2009b), Economic Surveys, Greece, Volume 2009/15, July.

Vernon, R. (1966), International Investment and Investment Trade in the Product Cycle, Quarterly Journal of Economics, vol. 80, no 2.

Wihlborg, C., Willett T.D. and N. Zhang. (2009), Real Exchange Rate Movements and Endogenous OCA Analysis: Lessons from the Euro Area for Asia, EUSA 2009 conference paper.